HISTORY STUDIES
INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY

ISSN: 1309 4173 (Online) 1309 - 4688 (Print)
Volume 12 Issue 5, October 2020
DOI Number: 10.9737/hist.2020.933
Araştırma Makalesi
Makalenin Geliş Tarihi: 21.07.2020 Kabul Tarihi: 16.09.2020
Atıf Künyesi: Mehmet Çetin, "Tabiiyetten Vatandaşlığa: Yunan Tebaası Örneğinde Osmanlı Devleti'nde Tefrik-i Tebaa Uygulaması", *History Studies*, 12/5, Ekim 2020, s. 2599-2620.

Tabiiyetten Vatandaşlığa: Yunan Tebaası Örneğinde Osmanlı Devleti'nde Tefrik-i Tebaa Uygulaması

From Subjecthood to Citizenship: The Implementation of Discrimination of Subjects in the Ottoman Empire in the Case of Greek Subjects

HISTORY STUDIES

Volume 12
Issue 5
October
2020

Dr. Mehmet Çetin
ORCID No: 0000-0002-6954-0908
Dokuz Eylül Üniversitesi

Öz

18. yüzyılın sonu ile birlikte başlayan gerileme ve dağılma döneminde, Osmanlı Devleti önemli miktarda toprak ve nüfus kaybetmiştir. Bu dönemde devlet ile tebaa arasındaki bağlar, merkezi devletin gücünü ve etkinliğini yitirmesi, malî ve siyasi buhran ortamının egemen olması ve geçmiş dönemde tebaa olmayanlara tanınan imtiyazların tebaa aleyhinde ortaya çıkardığı derin eşitsizlikler nedeniyle giderek zayıflamıştır. Bu ortam içerisinde gayrimüslim Osmanlı tebaası, bağımsızlığını yeni kazanmış Yunanistan ve diğer Batılı güçlerin tabiiyetine yönelmeye başlamıştır. Bu durum Osmanlı Devleti'nde önüne geçilmesi gereken malî, hukuki ve siyasi sorunları da beraberinde getirmiştir. Bu çalışmada tabiiyet sorununun çözümüne ilişkin bir yöntem olarak tefrik-i tebaa uygulaması, uygulama esasları ve uygulama esnasında yaşanan sorunlar arşiv kaynaklarından hareketle ele alınmaktadır. Bu anlamda tabiiyet sorunu gibi kapsamlı bir sorundan ziyade konuyu sınırlandırabilmek adına çözüme yönelik bir uygulamaya odaklanılmıştır. 19. yüzyılın ikinci çeyreğinde başlayan ve 20. yüzyılın başlarına kadar devam eden uygulama süreci devletin tabiiyet ilişkilerine bakışını yansıtması açısından da önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Tefrik-i tebaa, tabiiyet, Yunanistan.

Abstract

The Ottoman Empire lost a significant amount of land and population during the decline and distintegration that started with the end of the 18th century. In this period, the ties between the state and the subjects have gradually weakened due to the loss of power and effectivenes of the central state, the dominance of financial and political crisis, and the deep inequalities brought against the subjects in the past. In these circumstances, non-muslim Ottoman subjects tended towards the subjecthood of Greece that had just gained independence and other Western powers. This situation led financial, legal and political problems that should be prevented in the Ottoman Empire. In this study, as a mathod for solving the subjecthood problem, the implementation of discrimination of subjects is handled within the context of

the principles of implementation and the problems encountered during the practice using the archival sources. In this sense, rather than a comprehensive problem such as the subjecthood problem, a solution oriented implementation was focused on in order to limit the issue. The implementation process, which started in the second quarter of the 19th century and continued until the beginning of the 20th century, is also important in terms of reflecting the view of the state on the relationship of subjecthood.

Keywords: Discrimination of Subjects, Subjecthood, Greece.

Giriş

Devlet örgütünün ortaya çıkışından itibaren yöneten ve yönetilenler arasındaki ilişkiler çeşitli kurallara bağlanmıştır[1]. İktidar karşısında belirli haklara sahip bir vatandaş düşüncesi ilk defa 17. yüzyıl sonlarında Locke'un siyaset teorisinde ileri sürülmüştür. Antik Yunan ve Roma'da da karşılık bulan vatandaşlık olgusu, modern anlamıyla önce Avrupa'da doğmuş, daha sonra Fransız ve Amerikan devrimleriyle dünyaya yayılmıştır[2]. Osmanlı Devleti'nde tebaa anlayışının vatandaşlığa doğru evrilmesi, II. Meşrutiyet ile başlamıştır. II. Meşrutiyet öncesinde Osmanlı Devleti'nde yöneten ile yönetilen arasındaki ilişki tabiiyet kavramı etrafında şekillenmiştir. Tabiiyet kavramı bir kişi ya da şeyi devlete bağlayan siyasi ve hukuki bağ olarak tanımlanmaktadır. Bu anlamda tabiiyet, vatandaşlıktan daha geniş bir kavramdır[3]. Osmanlı Devleti, tabiiyeti İslamî bağlamda yorumlamış ve halk, müslim ve gayrimüslim olarak sınıflandırılmıştır[4]. Osmanlı Devleti, gayrimüslim tebaasını millet sistemi üzerinden teşkilatlandırmıştır. Millet sistemi bünyesinde birey, içerisine doğduğu milletin içinde o cemaatin, mali, idari ve dini otoritesine bağlı olarak yaşamını sürdürür. Sistem içerisinde önemli mevkilerin aynı etnik-dil grubunun tekelinde olmadığı şeklindeki yazılı olmayan kural farklı din, dil ve etnisiteden toplulukların bir arada yaşamasını mümkün kılmıştır. Fakat bu yapı 18. yüzyılın son çeyreğinde yaşanan iktisadi, siyasi ve askerî kriz ile bozulmaya başlamıştır[5].

Bu bozulmanın en önemli göstergesi, toplumsal dengelerin iç ve dış müdahalelerle sarsılmaya başlamasıdır. Bunun ilk adımı müste'menlerin tebaa olanlara karşı imtiyazlı bir toplumsal ve iktisadi bir konum kazanması olmuştur ki bu durum kapitülasyonlarla başlamıştır[6]. Zamanla genişleyen kapitülasyonlar çerçevesinde başlarda sadece tüccar ve konsoloslara tanınan çeşitli malî ve hukuki muafiyetler tedricen yanlarında çalıştırdıkları Osmanlı tebaası olan görevlilere doğru genişleyen bir himaye furyasını beraberinde getirmiştir. Başlangıçta gayrimüslimlerden oluşan bu gruba daha sonra Müslümanlar da dahil olmuştur. Bunlar ellerindeki beratlarla cizye, damga ve gümrük gibi gelirlerden elde ettikleri muafiyetlerle iktisadi ve sosyal yapıyı bozmaya başlamışlardır[7]. Müste'men taifesinin, yasak olmasına rağmen Osmanlı topraklarında emlak satın alarak vakfetmeleri diğer reaya için olumsuz bir örnek teşkil etmiş; müste'menlerle evlenen reaya

HISTORY STUDIES
2600
Volume 12
Issue 5
October
2020

[1] Levent Korkut, "Siyasi Kimlik Olarak Vatandaşlık: Türkiye'de ve Dünya Devletlerinde Anayasal Vatandaşlık Tanımları", *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 1, S. 2, 2015, s. 6.
[2] Atilla Yayla, *Siyaset Teorisine Giriş*, Liberte Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2003, s. 23.
[3] Tarık Zafer Tunaya, *Hürriyetin İlanı İkinci Meşrutiyet'in Siyasi Hayatına Bakışlar*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2004, s. 20.; Nazlı Töre, "Değişen Dünyada Vatandaşlık", *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, S. 10, 2017, s. 8.; Korkut, agm, s. 6.
[4] İbrahim Serbestoğlu, "Zorunlu Bir Modernleşme Örneği Olarak Osmanlı Tabiiyet Kanunu", *OTAM, Journal of The Center for Ottoman Studies*, S. 29, 2011, s. 195.
[5] Kemal H. Karpat, *Osmanlı'da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma*, İmge Kitabevi, İstanbul 2006, s. 84-85; İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Cedit Neşriyat, 3. Baskı, Ankara 2008, s. 450-454.
[6] Halil İnalcık, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, I. Cilt: 1300 – 1600", Ed. Halil İnalcık ve Donald Quatert, Çev. Halil Berktay, Eren Yayıncılık, İstanbul 2000, s. 237.; Ahmet Tabakoğlu, Türkiye İktisat Tarihi, Dergah Yayınları, İstanbul 2015, s. 409.
[7] Hilmi Bayraktar, "XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Halep Eyaleti'nde Yabancı Devlet Konsolosluklarının Himâyân Suiistimalleri", *Türk Dünyası Araştırmaları, S. 124, Şubat 2000,* s. 188-189.

kızlarından doğan çocuklar da reaya sayılmalarına rağmen müste'men oldukları iddiasıyla vergi, askerlik vb. mükellefiyetleri reddetmeye başlamışlardır[8]. Böylece devletin devamlılığı için son derece gerekli olan istikrar ortamı, milletlerin kendi içlerinde ve milletlerle merkezi yönetim arasında olmak üzere iki cephede eşanlı tehdit altında kalmıştır. Millet sisteminin çözülmesi, Avrupalı ülkelerin farklı milletlerden yana tavır alarak sisteme davetsiz girişiyle hızlanmıştır[9].

Batılı devletlerin 19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı topraklarında konsolosluk açma çabaları, büyük ölçüde siyasi amaçlar da içermektedir. Konsolosluk açmak için seçilen şehirlerin önemli bir özelliği gayrimüslim azınlıkların yoğunluğu olmuştur[10]. Fransa, nüfuzunu arttırmak için Katolik cemaatlerini bir araç olarak kullanan ilk ülke olmuş; Osmanlıların 19. yüzyılda hızla gerilemeleri üzerine diğer Batılı güçler de Fransa'yı taklit etmiş ve onun Hristiyanları himaye tekelinden pay almıştır[11]. Batı nüfuzunun Osmanlı topraklarında yayılmasında konsoloslar oldukça etkin bir rol oynamışlardır. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerde içine düştüğü her kriz ortamında konsoloslar, konsolos vekilleri ve maiyetlerindeki tercümanları kanunsuz, devleti zarara uğratan ve kapitülasyonların onlara tanıdığı imkânlardan azami ölçüde istifade etmeye yönelik eylemlerden geri durmamışlardır. Kapitülasyonlarla donanmış konsolosları tarafından bilgilendirilen Avrupa devletleri, yerel himaye edilenlerle tebaalarını doğrudan savunabilmiş, bölgelerine nüfuz etmelerini desteklemiştir[12].

HISTORY STUDIES
2601
Volume 12
Issue 5
October
2020

19. yüzyıl genelinde Avrupa'nın Osmanlı Devleti üzerinde artan ekonomik hâkimiyeti, devlet bünyesindeki yabancıların ekonomik olduğu kadar siyasi ve hukuki olarak nüfuzlarını, yerliler aleyhine genişletmesini beraberinde getirmiştir[13]. Bu süreçte Osmanlı tüccar sınıfının etnik kompozisyonunda radikal değişiklikler gerçekleşmiş; Müslüman tüccarın egemen olduğu bölgeler tedricen Ermeni ve Rumların tekeline girmeye başlamıştır. Bu dönüşüm, Batılı güçler ile gayrimüslim Osmanlı tebaası arasındaki ilişkilerde de belirgin bir değişikliği beraberinde getirmiştir Karşılaştıkları zorluklar karşısında Osmanlı tebaası, Avrupa ekonomik nüfuzunun bir uzantısı olmayı tercih etmeye başlamıştır[14]. Ekonomik çıkar birliği ile oluşan bağlar sonraki dönemde misyonerlik eylemleriyle de birlikte toplumsal ve dinsel alana taşınmış; bu süreçte her bir Batılı güç odak noktasına imparatorluk içerisindeki farklı bir etnik-dini topluluğu yerleştirmiştir[15].

Zimmileri reaya statüsüne döndürmek mümkün olmayınca devlet, müste'menlere tanıdığı imtiyazları onlara da tanımıştır. Kapitülasyonlardan bu şekilde istifade eden Osmanlı tebaasının bir kısmı himaye sorununun Osmanlı Devleti açısından çözülmesine üzerine bu sefer de yabancı bir devletin tebaası olduklarını iddia etmeye başlamışlardır[16]. Devlet, 18. yüzyılın ortalarından

[8] Ali İhsan Bağış, *Osmanlı Ticaretinde Gayrimüslimler*, Ekonomik ve Sosyal Araştırmaları: 6, Turhan Kitabevi, Ankara 1983, s. 42.
[9] Vamık D. Volkan ve Norman Itzkowitz, *Türkler ve Yunanlılar Çatışan Komşular*, Çev. Banu Büyükkal, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2002, s. 85-86.
[10] Uygur Kocabaşoğlu, *Majestelerinin Konsolosları: İngiliz Belgeleriyle Osmanlı İmparatorluğu'ndaki İngiliz Konsoloslukları, (1580-1900)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 137.
[11] Claire Mouradian, "Batılı Güçler Nezdinde Önemli Bir Koz: Hristiyanlar", *Kudüs, 1850 – 1948, Haz. Catherine Nicault, Çev. Estreya Seval Vali, Dünya Şehirleri Dizisi 3, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2001, s. 175.*
[12] Mahmud Fuad, *Tabiiyyet*, Trans. Cihan Osmanoğlu, Derin Yayınları, İstanbul, 2006, s. 6.
[13] İlhan Ekinci, "Hacı David Vapur Kumpanyası ve Amerikan Boykotu", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 9, İstanbul, 2003, s. 77.
[14] A. Üner Turgay, "Trade and Merchants in Nineteenth – Century Trabzon: Elements of Ethnic Conflict", *Christians & Jews in the Ottoman Empire*, C. 1, Ed. Bernard Lewis ve Benjamin Braude, Holmes & Meier Publishers Inc., London 1982, s. 287.
[15] Leland James Gordon, *American Relations with Turkey, 1830 – 1930, An Economic Interpretation*, Philadelphia, 1932, s. 223 – 224.
[16] Kocabaşoğlu, *age*, s. 85-86.

itibaren bu eylemlere karşı bazı teşebbüslerde bulunmuştur. Öncelikle yayınlanan fermanlar ile bu eylemleri bertaraf etmeye çalışmış, kendi tebaası içerisinden Avrupa tüccarı adıyla imtiyazlı bir sınıf teşkil etmiş, II. Mahmud döneminde Müslüman tüccarın olumsuz durumunu iyileştirmek amacıyla onlara Hayriye tüccarı adı altında bazı ayrıcalıklar sağlamıştır. Fakat 1838 Balta Limanı Antlaşması bu son girişimi boşa çıkartmıştır. 1839 yılında Tanzimat reformları ile Devlet tebaasına karşı eşitlikçi bir yaklaşım benimsemiştir. 1856 yılında Islahat Fermanı'yla gayrimüslimlere din özgürlüğü ve sivil topluma katılım güvencesi sunulmuş; 1869 yılında Tabiiyet-i Osmaniye Kanunnamesi yürürlüğe sokulmuş ve 1876 yılında yabancı güçlerin Osmanlı azınlıklarına müdahalede bulunmalarını gereksiz kılacak bir yasa olarak Kanun-i Esasi ilan edilmişse de başarılı olamamıştır. Yabancı devlet tabiiyeti iddiasında olan bazı gayrimüslim tebaa ile devlet arasındaki iktisadi, siyasi ve hukuki mücadele Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar devam etmiştir[17].

Müste'men olarak adlandırılan yabancı imtiyazlı grubun avantajlı konumu karşısında reayanın konsoloslar vasıtasıyla ecnebi devletlerin himaye ve tabiiyetine girerek; kapitülasyonlardan yararlanma ve Osmanlı kanunlarından kaçınma çabaları, tabiiyetlerini değiştirmelerine rağmen Osmanlı topraklarında ikamete devam etmeleri, Osmanlı Devleti açısından bazı suiistimalleri ve malî ve hukuki sorunları da beraberinde getirmiştir[18]. Bu çalışmada Osmanlı Devleti'nin tabiiyet meselesinden kaynaklanan sorunlara bir çözüm olarak ortaya koymaya çalıştığı tefrik-i tebaa uygulaması Yunan tebaasından hareketle ele alınmaktadır. Tefrik-i tebaa uygulaması işleyiş anlamında kendi içerisinde belirli tekdüzeliklere sahip olmakla birlikte tabiiyet kanunnamesi, askere alım nizamnamesi, pasaport nizamnamesi ve arazi kanunnameleri gibi 19. yüzyıl içerisinde devletin Batılılaşma ve merkezileşme sürecinde yürürlüğe koyduğu birçok kanun ve düzenleme ile de yakından bağlantılıdır. Konunun bütünlüğünü koruyabilmek amacıyla bu düzenlemelere gerektiği yerlerde atıflar yapmakla yetinilecektir. Keza konuyu sınırlandırabilmek adına Yunan tebaası özelinde tefrik-i tebaa uygulamasının esasları ve süreç içerisinde meydana gelen gelişmeler ve ortaya çıkan sorunlar vaka örnekleri ile desteklenerek açıklanmaktadır. Bu çerçevede çalışma, söz konusu uzun vadeli süreçte ortaya çıkan ve devleti her yönden olumsuz etkileyen tabiiyet sorunsalı karşısında, bürokrasinin uygulamaya yöneldiği bir politika tedbiri üzerinden devletin tabiiyete bakış açısını ve tabiiyetten kaynaklanan toplumsal, ticari ve iktisadi sorunlara çözüm üretme kapasitesini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Literatürde Osmanlı Devleti'nde tabiiyet kavramı ve özellikle bu kavramın 19. yüzyıl içerisinde geçirmiş olduğu değişimler ve ortaya çıkan sorunlar sık sık ele alınmış olsa da bürokrasinin bu sorunları çözmek amacıyla geliştirdiği yöntemler yeterince irdelenmemiştir. Bu anlamda çalışma söz konusu boşluğu birincil kaynaklardan hareketle doldurmaya çalışmaktadır.

HISTORY STUDIES
2602
Volume 12
Issue 5
October
2020

1. Tefrik-i Tebaa Maddesinin Tarihsel Arka Planı ve Gerekçeleri

Osmanlı Devleti, 18. yüzyılın sonu ile başlayan süreçte girdiği savaşlarda oldukça ağır mağlubiyetlerle karşı karşıya kalmış, önemli miktarda toprak ve nüfus kaybetmiş ve imparatorluğun bünyesindeki uluslar, Fransız Devrimi'nin etkisiyle ayaklanarak bağımsızlıklarını kazanmaya başlamıştır. Toprak ve nüfus kayıpları ile göçler, Osmanlı tebaasının diğer ülke tebaalarından ayırt edilmesi sorunsalını beraberinde getirmiştir. Önceleri

[17] İbrahim Serbestoğlu, *Osmanlı Kimdir? Osmanlı Devleti'nde Tabiiyet Sorunu*, Yeditepe Kitabevi, İstanbul, 2014, s. 64-65, 66.; Kenan İnan, "Osmanlı Döneminde Yabancı Elçilik ve Konsolosluklarda Görevli Tercümanların Statüleri", *Tarih ve Toplum*, C. 26, S. 154, 1996, s. 9.; Kemal Çiçek, "Osmanlı Devletinde Yabancı Konsolosluk Tercümanları", *Tarih ve Toplum*, C. 25, S. 146, 1996, s. 19.; Mouradian, *age*, s. 176.; Bağış, *age*, s. 35, 52, 99.

[18] Serbestoğlu, agm., s. 209.; Maurits H. Van den *Boogert, The Capitulations and the Ottoman Legal System: Qadis, Consuls and the Beraths in the 18th Century*, Brill, Boston 2005, s. 32-33.; Fuad, *age*, s. 8.

daha ziyade malî açıdan önem arz eden tabiiyet meselesi, Osmanlı tabiiyetini terk eden ahaliden bir kısmının Osmanlı ülkesini terk etmemesi, Osmanlı tebaasının bir kısmının ise Osmanlı Devleti'nden kopan devletlerin hudutları içinde kalması ve Balkanlar, Kafkaslar, Cezayir, Tunus ve Kıbrıs gibi işgal edilen bölgelerden Osmanlı topraklarına gerçekleşen göçler, tabiiyet sorununun hukuki bir nitelik kazanmasına ve tefrik-i tebaa uygulamasının zorunlu bir hal almasına neden olmuştur[19].

Osmanlı topraklarında tefrik-i tebaa uygulaması, 1829 yılında Yunanistan'ın Osmanlı'dan kopmasının ardından Osmanlı topraklarındaki Yunan nüfusun tefriki ile başlamıştır. Zira yeni kurulmuş Yunanistan dışındaki Yunanlılar, Osmanlı Devleti'nin içerisinde toplu cemaatler halinde bulunmaktadır[20]. Rumların birçoğu bağımsızlık sonrası süreçte Osmanlı topraklarında kalmışsa da bunlardan bazıları daha sonra Megalo İdea'nın verdiği esinle Yunan Devleti'nin çatısı altında toplanmıştır. Ayrıca Osmanlı hükümetiyle ilişkileri sayesinde nüfuz kazanmış seçkin Fenerli Rumlar ile liman kentlerinden ve Ege adalarından gelen Yunanlı tüccar, bağımsızlık sürecinde etkin bir çaba göstermiştir[21]. Bununla birlikte aynı yüzyıl içerisinde gerçekleşen birbirinden farklı fakat birbiriyle bağlantılı birçok gelişme, tefrik-i tebaa uygulamasının gerçekleştirilmesinin gerekçesini meydana getirmiştir.

Bunların başında savaşlara bağlı olarak gerçekleşen göç hareketleri gelmektedir. Rusya, 1828-29 Osmanlı – Rus Savaşı sırasında ve sonrasında Balkanlarda ve Doğu Anadolu'da gayrimüslim Osmanlı tebaasını Rus topraklarına göç etme konusunda zorlamıştır. İşgal edilen Rumeli'deki Rumlar ve Bulgarlar, Rus topraklarına sevk edilirken; Doğu'daki Ermeni nüfusu da Erivan ve Nahcivan'a gönderilmiştir[22]. Rusların Kafkasları Hristiyanlaştırma politikası nedeniyle sadece 1858-1865 yılları arasında Osmanlı topraklarına yüz binlerce Kafkasyalı göçmen gelmiştir. Keza 1870-1920 döneminde Balkanların değişik yerlerinden Osmanlı topraklarına gerçekleşen göçün sayısı tahminen 1.4 milyondan fazladır[23]. Göç konusundaki zorlamalar ve göç ettirilen nüfusa Rus himayesi öneren belgeler verilmesi, Osmanlı Devleti'nin karşı karşıya olduğu tabiiyet sorununun farklı bir gerekçesini oluşturmuş; Osmanlı topraklarına göç eden nüfus da Rus ve Osmanlı devletleri arasında tabiiyet üzerinden şekillenen yeni bir diplomatik ve politik mücadele alanı olarak ortaya çıkmıştır[24]. Fransa tarafından işgal edilen Cezayir'den Osmanlı topraklarına göç eden ve Suriye'ye yerleşen muhacirlerin tabiiyet durumu, uzun vadede Suriye üzerinde Osmanlı Devleti ve Fransa arasında yeni bir nüfuz problemini beraberinde getirmiştir[25]. Osmanlı yönetimi, Avrupa ülkelerine verilen imtiyazların bir sonucu olarak başta azınlıklar olmak üzere Avrupa devletlerinin himayesine girenlerin, devlet otoritesinin yerleştirilmesi ve asayişin sağlanması yolunda ciddi engeller oluşturduğunu düşünmüş ve Cezayirli muhacirlerin Osmanlı tabiiyetini reddederek; Fransız tabiiyetini kabul etmesi durumunda Suriye'de kendiliğinden bir Fransız kolonisinin oluşacağı anlayışıyla olaya yaklaşmışlardır[26]. Osmanlı

HISTORY STUDIES
2603
Volume 12
Issue 5
October
2020

[19] Serbestoğlu, *age*, s. 67-68
[20] Cengiz Orhonlu, "Yunanistan'ın Osmanlı Devleti'ne Karşı Takip Ettiği Siyaset (1866-1885)", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S. 6, Haziran 1980, s. 5.
[21] Volkan ve Itzkowitz, *age*, s. 100-101.
[22] Kemal Beydilli, "1828-1829 Osmanlı – Rus Savaşı'nda Doğu Anadolu'dan Rusya'ya Göçürülen Ermeniler, *Belgeler*, XIII/17, Ankara 1988, s. 383; Ufuk Gülsoy, *1828-1829 Osmanlı – Rus Savaşı'nda Rumeli'den Rusya'ya Göçürülen Reaya*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1993, s. 23.
[23] Nedim İpek, *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*, Serander Yayınları, Trabzon 2006, s. 39-41, 369.
[24] Salahi R. Sonyel, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Koruma (Protege) Sistemi ve Kötüye Kullanılışı", *Belleten*, S. 213, 1991, s. 364-366.; James H. Meyer, "Immigration, Return, and the Politics of Citizenship: Russian Muslims in the Ottoman Empire, 1860 – 1914", *International Journal of Middle East Studies*, C. 39, S. 1, s. 17.
[25] Ş. Tufan Buzpınar, "Suriye'ye Yerleşen Cezayirli Muhacirlerin Tabiiyeti Meselesi (1847 – 1900), *İslam Araştırmaları Dergisi*, S. 1, 1997, s. 97.
[26] Sabahattin Samur, "Osmanlı Devleti'nde Cezayir Göçmenleri ve Abdülkadir El-Cezayirî", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 8, 1992, s. 142.

Devleti, hâkimiyetini sürdürmek iddiasında olduğu topraklardan gerçekleşecek kitlesel göç taleplerini reddetmekle birlikte tamamen kaybedilen topraklardan gerçekleşen göçleri, Müslüman nüfusu arttırma adına kabul etmiştir[27].

Tefrik-i tebaa uygulamasının bir nedeni de dinî ihtilaflardır. Bu anlamda öncelikle Osmanlı Devleti ile İran arasında, İran Devleti'nin Şii kimliğinden ve bunu yaymaya yönelik politikalarından kaynaklanan bir uygulama söz konusu olmuştur. Osmanlı Devleti ile İran arasındaki tabiiyet sorunu 1860 yılında iki devletin savaşın eşiğine geldiği bir dönemde hem mezhepsel hem malî hem de askeri gerekçelerle ortaya çıkmış; Osmanlı tebaası ile İran tebaasının evlenmesinin yasaklanması gibi ilginç uygulamaları da beraberinde getirmiştir[28]. Dinî gerekçelerin bir başka boyutu da 19. yüzyılda Osmanlı coğrafyasında yoğunlaşan ve gayrimüslim Osmanlı tebaasını etkisi altına alan misyonerlik faaliyetleridir. Bu faaliyetler çerçevesinde sayıları giderek artan Protestanlar zaman içerisinde ayrı bir millet olarak tanınma ve nüfus, vergi vb. konularda diğer milletlerden tefrik edilme konularında taleplerde bulunmaya başlamışlardır[29]. Bunlardan bazıları 1869 tarihli Tabiiyet Kanunnamesi'nin neşrinden sonra ABD'ye gitmiş ve Amerikan tabiiyetinde olduklarını iddia etmeye başlamışlardır[30]. Kanunname'nin yürürlüğe girmesinin gerekçesi, çağdaş hukuki gelişmeleri takip etmekten ziyade Osmanlı Devleti'ne tabi çok sayıda gayrimüslimin yabancı bir devletin tabiiyetine girmeleri yahut girdiklerini iddia etmeleri olmuştur[31]. Sadece Protestanlar değil Osmanlı millet sistemi esasına göre yönetilen gayrimüslim tebaanın önemli bir kısmı, kapitülasyonlar ve himaye sistemi vasıtasıyla Batılı güçlerin siyasi müdahale aracı ve nüfuz alanını oluşturmuştur. Batılıların bu müdahalelerini kendi çıkarları çerçevesinde yönlendirmek isteyen bazı gayrimüslim grupların artan talepleri, Batılı güçlerin Osmanlı bünyesindeki Hristiyan halklarının bağlı bulundukları mezhepleri politize etmesine ve sayılarını arttırmak için misyonerlik faaliyetlerini yoğunlaştırmalarına neden olmuştur[32].

İlk zamanlarda büyük ölçüde Osmanlı Devleti'nin Balkanlarda kaybettiği bölgelerin sınırlarında ve Rumların yoğun olarak yaşadığı bölgelerde kendisini gösteren tabiiyet sorunu daha sonra gayrimüslimlerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde de kendisini göstermeye başlamıştır. Bu bölgelerde Yunanistan başta olmak üzere diğer yabancı devletlerin himayesine girdiğini iddia eden Osmanlı tebaasının artması üzerine devlet ortaya çıkan tabiiyet sorununu çözmek üzere müdahale etmek zorunda kalmıştır. Tabiiyet değiştiren gayrimüslimlerin büyük ölçüde yerleşik olmaları ve tasarruflarında emlak ve arazinin bulunması konunun önemini daha da artırmıştır. Bu anlamda tefrik-i tebaa uygulamalarının esas gerekçelerinden biri de yabancıların özellikle önemli liman ve merkezlerde Osmanlı tebaasından olan akrabaları vasıtasıyla dolaylı olarak emlak yahut bir gelir kaynağına sahip olmaları, bunun da onlara bazı vergileri ödemekten kaçınmak konusunda bir takım kazanımlar sağlaması olmuştur. Örneğin Adalar halkından ve ecnebilerden bazıları akrabaları üzerinde bulunan emlaklarının vergisini ödemeyi reddetmiş ve Adaların İstanbul'dan sayıldığını, İstanbul'da hangi tarihten itibaren vergi tahsiline başlanacaksa o zaman vergilerini ödeyeceklerini ifade etmişlerdir. Benzer şekilde İzmir'de de yabancılar, Osmanlı tebaası olan akrabaları vasıtasıyla önemli miktarda mülke

HISTORY STUDIES
2604
Volume 12
Issue 5
October
2020

[27] İpek, *age*, s. 39-41, 369.
[28] BOA (Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi) *Hariciye Nezâreti, Siyasi Kalemi* (*BOA. HR. SYS.*) 1836/6, 18 Ocak 1860 (1276 C 24); *BOA Hariciye Nezâreti, Mektubî Kalemi (BOA. HR. MKT.)* 323/61, 22 Ocak 1860 (1276 C 28); *BOA Cevdet, Dâhiliye (BOA. C. DH.)* 89/4422, 22 Ocak 1860 (1276 C 28).
[29] *BOA Dahiliye, Mektubî (BOA. DH. MKT.)* 2060/8, 9 Mart 1893 (1310 Ş 20); BOA *Dahiliye Nezâreti, Tesrî-i Muamelat ve Islahat Komisyonu Muamelat (BOA. DH. TMIK. M.)* 58/70, 5 Eylül 1898 (1316 R 18).
[30] *BOA Zabtiye Nezareti Evrakı (BOA. ZB.)* 450/60, 8 Aralık 1897 (1315 B 13).
[31] Mahmud Fuad, *age*, s. 5.
[32] Bruce Masters, *Christians and Jews in the Ottoman Arab World of the Roots of Sectarianism*, Cambridge University Press, Cambridge 2001, s. 138-146.

tasarruf etmeye başlamışlardır. Osmanlı tebaası olanlar vergi verirken, onların vermemesi, Osmanlı tebaasının göç etmesine yahut ellerindeki mülkleri Batılılara satmalarına neden olmuştur[33]. Tefrik-i tebaa uygulamasına başlanmasından önce mülk ve arazi sayımının yapılması ve bu sürede de yabancı tebaaya mülk ve arazi satışının yapılmaması, böylece Müslüman mülklerinin gayrimüslimlere geçirilmemesi çerçevesinde bir düzenleme de yapılmıştır[34].

Zimmilere tanınan ayrıcalıklardan istifade edebilmek amacıyla tabiiyet değiştiren gayrimüslim Osmanlı tebaasının giderek çoğalması üzerine 1850 yılında yabancı elçiliklere gönderilen yazı ile bazı Osmanlı tebaasının kapitülasyon gereği istisnai bir statüye sahip yabancıların imtiyazlarından yararlanmak için yabancı devlet himayesine girdikleri ve vergi ve askerlik gibi görevlerini yerine getirmedikleri, devletin bu karışıklıkta emniyet ve mülkün muhafazasını sağlayamayacağı ifade edilmiştir. Bu durum Osmanlı Devleti'ni tefrik-i tebaa maddesinin icrasından önce bir nüfus sayımına da zorlamıştır. Himaye meselesinin Osmanlı bünyesindeki farklı milletler arasında neden olduğu huzursuzluk ve huzursuzluğun Osmanlı tebaasının geneline yayılması riski nedeniyle yabancı devlet uyrukluğunu iddia edenlerin mülklerini satarak ülkeyi üç gün içerisinde terk etmeleri gerektiği bildirilmiştir. Aynı yazıya göre bunların Osmanlı Devleti'ndeki akrabalarının mirasçısı olmaları da mümkün olmayacaktır. Osmanlı Devleti bu şekilde tabiiyetinden çıkan gayrimüslimlerin Osmanlı topraklarında kalan akrabaları ile miras bağını kesmiştir[35].

HISTORY STUDIES
2605
Volume 12
Issue 5
October
2020

2. Yunan Tebaası Örneğinde Tefrik-i Tebaa Uygulaması

Yunan tebaasının tefriki meselesi, 1828-29 Osmanlı – Rus Savaşı ve akabinde Londra Protokolü ile Yunanistan'ın Osmanlı egemenliğinden ayrılmasından sonra ortaya çıkmıştır. Yeni kurulan Yunan Krallığı genç ve küçük bir devlet olduğundan Osmanlı Hristiyanlarına tanıdığı tabiiyet, diğer Batılı ülkeler kadar rağbet görmemiştir. Fakat Yunanistan'ı diğer devletlerden ayıran en önemli özellik Yunan tabiiyetinin Ortodoks Hristiyanlık bağları üzerinden işlemesi olmuştur[36].

2.1. Tefrik-i Tebaa Uygulamasının Esasları

Tefrik-i tebaa uygulamasının esasları Londra Protokolü'nde belirlenmiştir. Londra Protokolü'nde tefrik-i tebaa düzeni şu şekilde ifade edilmiştir: Osmanlı Devleti'nin Yunanistan'a terk ettiği bölgeler ahalisinden olup 16 Haziran 1830 tarihinden 1 Temmuz 1837 tarihine kadar Osmanlı topraklarına yerleşmek için diğer taraf ile ilişkisini kesenler, Osmanlı tebaası ve aynı şekilde Osmanlı Devleti ile ilişkisini kesip Yunan topraklarına yerleşenler Yunan tebaası sayılacaktır. Belirtilen süreler içinde metruk topraklarda yaşamakla birlikte Osmanlı ile ilişkisini kesmemiş olanlar ise Osmanlı tebaasından sayılacaktır. Ayaklanma nedeniyle Osmanlı topraklarında kalmış, mallarının müsaderesiyle mağdur edilmiş ve Osmanlı ile ilişkilerini keserek Yunan topraklarına göç etmiş olan Rum aileleri, gemici iseler bir sene, değilseler üç sene Yunan topraklarında kalmaları durumunda Yunan tebaasından, Yunan topraklarına gitmiş fakat ikamet etmeyerek geri dönmüşlerse Osmanlı tebaasından sayılacaklardır. Yukarıda sayılan

[33] *BOA Sadâret, Mektubî Evrakı (BOA. A. MKT.)* 113/33, 25 Ekim 1848 (1264 Ş 26).; *BOA İrâde, Meclis-i Vâlâ (BOA. İ. MVL.)* 146/4104, 1 Temmuz 1849 (1265 Ş 10).; BOA *Hariciye Nezâreti, Tahrirât-ı Hariciye Odası (BOA. HR. TH.)* 2/30, 30 Mart 1860 (1276 N 8).

[34] *BOA Sadâret, Mektubî Kalemi, Meclis-i Vâlâ Evrakı (BOA. A. MKT. MVL.)*, 37/29, 5 Ocak 1851 (1267 Ra 2).

[35] Aybars Pamir, "Kapitülasyon Kavramı ve Osmanlı Devleti'ne Etkileri", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 51, S. 2, 2002, s. 107.; Gülnihal Bozkurt, "ABD Vatandaşlığı İddiasında Bulunan Osmanlı Vatandaşlarına Dair Bazı Amerikan Belgeleri", *Prof. Dr. Jale G. Akipek'e Armağan,* Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Konya, 1991, s. 178.; *BOA. HR. MKT*. 416/88, 9 Kasım 1862 (1279 Ca 16).

[36] Ayşe Özil, *Anadolu Rumları, Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Dönemi'nde Millet Sistemini Yeniden Düşünmek*, Çev. Ali Özdamar, Kitap Yayınevi, İstanbul 2006, s. 156-157.

gruplardan Osmanlı topraklarında herhangi bir şekilde emlak ya da arazi sahibi olmayan fakat ticari amaçla gelip giden ya da ikamet edenler hakkında Osmanlı memurları Yunan konsolosluğuna bilgi verecektir. Belirtilen özelliklere sahip olmayıp; Osmanlı pasaport ya da patentalarına sahip olanlar ise Osmanlı tabiiyetine geçecektir[37]. Osmanlı hükümeti, İngiliz Dış İşleri Bakanı Lord Palmerston'a yazdığı yazı ile Yunan İsyanı'na karışmamasına rağmen isyan esnasında Yunan topraklarına gidip sonra yine Osmanlı topraklarına dönerek mülk sahibi olanların yahut hâlihazırda Yunanistan'a terk edilen ve isyanın gerçekleştiği bölgeler ahalisinden olup İstanbul'da ya da Osmanlı Devleti'nin diğer bölgelerinde emlak veya araziye tasarruf edenlerin Yunanlılık iddiasında bulunamayacağını yahut Yunan tabiiyetinde ısrar ederlerse mülklerini satarak; Yunan topraklarına gidebileceklerini bildirmiştir[38].

Şüphesiz protokolde belirlenen esaslar uygulamada esnetilmekte ve detaylandırılmaktadır. Osmanlı Devleti de tefrik-i tebaa maddesi icra edilirken sorunun çözümüne yönelik üç esas belirlemiştir. İlk olarak Osmanlı topraklarındaki ikametleri misafirlik esasına dayanan ve emlak edinmeleri hukuken uygun olmayan yabancı devlet tebaasının pasaportları kontrol edilecek ve uygunsa üzeri işaretlenecektir. Bu grupta yer alanların şahsi durumları konusunda konsolosları tarafından kefalet gösterilecek, gösterilmemesi durumunda bu kişiler sınır dışı edilecektir. İkinci olarak aslen Osmanlı tebaası olup bir süre yabancı bir devletin himayesine girerek; ecnebilik iddiasında olanlardan üzerinde emlak ve arazi bulunanlar ile esnaflıkla uğraşanlara Osmanlı tabiiyetine dönmeleri teklif edilecek; kabul etmezlerse kendilerine verilen süre içerisinde mülklerini Osmanlı tebaasından olanlara satmaları gerekecektir[39]. Üçüncü olaraksa tercümanlık, simsarlık vb. amaçlarla ücret mukabilinde yabancı devlet konsoloslarının hizmetinde çalışan Osmanlı tebaası gelmektedir ki bunların sözleşme gereği tabi oldukları konsoloslar tarafından himaye edilememesi gerekmektedir[40].

HISTORY STUDIES
2606
Volume 12
Issue 5
October
2020

2.2. Tefrik-i Tebaa Uygulamasının Amacı ve İşleyişi

Bağımsızlığı takip eden dönemde Osmanlı Devleti'nin yeni kurulan Yunan devleti ile ikili ilişkileri pek de parlak olmamıştır. İkili ilişkilerin yoluna girmeye başladığı bir süreçte Osmanlı Devleti, Yunanistan'la bir ticaret anlaşması imzalama aşamasında iken İstanbul'daki Yunan konsolosu özellikle esnaftan Yunanlı olduğunu iddia edenlere pasaport dağıtmaya başlamıştır. Bu durumun neden olduğu karışıklık da iki devlet tebaasının tefrikine gerekçe yaratmıştır[41]. Osmanlı hükümeti Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nun ilanından önce bir hatt-ı hümayun ile Yunanlıların sık sık meydana getirdikleri kötü işlerin önünü kesmek amacıyla Osmanlı tabiiyetini kabul edenlerin isimlerini kaydetmek ve Yunan tabiiyetini kabul edecek olanların da nerede ikamet ettiklerini ve hangi zanaatla meşgul olduklarını tespit etmek amacıyla tefrik-i tebaa uygulamasına başlanacağını ilan etmiştir. Tefrik-i tebaa uygulamasının Rum Patriği'nin ve Düvel-i Selase elçilerinin de bilgisi dâhilinde ve Yunan tarafının da talebi üzerine gerçekleştirileceğinin ifade edildiği hatt-ı hümayunda tebaaların birbirinden ayırt edilmesinin ardından Osmanlı tebaası olmayanların esnaflıktan çıkartılacağı da belirtilmiştir[42]. Bu bağlamda Osmanlı Devleti açısından tefrik-i tebaa maddesinin icrasıyla amaçlanan; Yunan olduğunu iddia edenlerin sonradan huzursuzluk çıkarmalarının önünü kesmek için Osmanlı tebaasından ayırt edilmesi ve yüzyıllar boyunca bu coğrafyaya hükmeden Osmanlı Devleti'nde çok sayıda Rum bulunduğu için önceden Osmanlı tebaası iken şimdi Yunan tebaası olmak isteyenlerin seçilerek

[37] *BOA Hatt-ı Hümâyûn (BOA. HAT.),* 1237/48140, 21 Şubat 1841 (1256 Z 29).; *BOA. HAT.* 1220/47757, 26 Mart 1838 (1253 Z 29).
[38] *BOA. HAT.* 1220/47749, 16 Nisan 1836 (1251 Z 29).
[39] *BOA. İ. MVL.* 343/14843, 10 Kasım 1855 (1272 S 29).
[40] *BOA. İ. MVL.* 343/14843, 10 Kasım 1855 (1272 S 29).
[41] *BOA. HAT.* 1218/47704, 28 Nisan 1835 (1250 Z 29).
[42] *BOA. HAT.* 1220/47731, 14 Nisan 1839 (1255 M 29).

gönderilmesidir. Öncelikli tatbikat sahası olarak da Elviye-i Hamse yani Tırhala, Avlonya, Yanya, Delvine ve Selanik sancakları seçilmiştir. Yunanistan'ın bağımsızlığını takip eden dönemde bu bölgede halk arasında Yunanlılık iddiasında bulunanlar hızla çoğalmıştır. Uygulama sahasının daha sonra genişletilmesine karar verilmiştir[43]. Tatbikat sahasının Elviye-i Hamse seçilmesinin önemli bir gerekçesi, savaşın sona ermesinin üzerinden uzun süre geçmiş olmasına rağmen sınır anlaşmazlıklarının devam ediyor olmasıdır. Bu anlamda tefrik-i tebaa maddesinin etkin bir biçimde yerine getirilebilmesi için öncelikle iki devlet arasındaki hudut sorununun da çözülmesi gerekmiştir. Osmanlı merkezi yönetimi, hudut sorununun çözümünde Londra protokollerini referans almıştır[44].

Devletin durumu kontrol altına almak adına girişimde bulunmasından önce çok sayıda Osmanlı tebaasının tabiiyet değiştirmiş olması ve himayelilerin sayıca hızla artmış olması nedeniyle hükümet, tefrik-i tebaa maddesinin icrasından önce bir nüfus sayımının yapılmasını zorunlu görmüştür. Normal koşullarda nüfus sayımının yapılması esnasında yabancı devlet tabiiyetine girmiş olanların da sayılarak; Osmanlı tebaasından tefrik edilmesi amaçlanmıştır[45]. Buna rağmen nüfus sayımıyla görevli memurlar aslen Yunan tebaası olanlar ile olmayanları birbirinden ayırt edememiş, özellikle Londra Protokolü'nün belirttiği süreler içinde Yunanistan'a göç edenlerle bu sürelerin bitiminin ardından gidenler belirlenememiştir. Dolayısıyla Osmanlı hükümeti daha uygulamanın başında demografik bir engel ile karşı karşıya kalmış; tefrik-i tebaa memurlarından gittikleri bölgelerin valileri ile işbirliği içerisinde bu duruma netlik kazandırmaları istenmiştir. Bu anlamda tefrik-i tebaa memurları belirlenen süreler içerisinde Osmanlı tabiiyeti ile bağını koparark; Yunanistan'a giden ve sonradan geri dönmesi nedeniyle Yunan tebaası sayılacak olanlar ile süre bitiminden sonra Yunanistan'a gitmesi nedeniyle Osmanlı tebaası kabul edilecek olanları sayacak ve sayımın ardından da Yunan tebaasının ellerinde bulunan pasaportları kontrol ederek; hangi tarihten itibaren geçerli olduğunu ve tabiiyet durumunu kontrol edecektir[46].

Tefrik-i tebaa maddesinin uygulanması amacıyla Siroz'a gönderilen Sami Bey'e verilen talimat, uygulamanın gerekçeleriyle birlikte işleyişi hakkında da bilgi vermektedir. Bu talimata göre; öncelikle emlak ve araziye tasarruf eden yahut esnaflık yapan Osmanlı tebaasından bir kesim, Yunan pasaportu alarak cizye ve diğer yükümlülüklerini yerine getirmekten kaçınmaktadır. Bu durum kötü bir örnek teşkil etmektedir. Bu şekilde aslen Osmanlı tebaası olan ve tabiiyetinin imtiyazlarından istifade eden fakat aynı zamanda ecnebilik iddiasında bulunarak yükümlülüklerinden kaçınanların Osmanlı tabiiyetine iadesi yahut ecnebilik iddiasında ısrar ederlerse, tasarruflarındaki emlak ve arazilerin satılarak ülkeden gönderilmesi gerekmektedir. Bunun için Sami Efendi görevlendirildiği yerde bir genel meclis düzenleyerek; görevinin detaylarını ortadaki memurlara bildirecek ardından Yunan pasaportu almış olanlar kısım kısım meclise çağırılarak; bazı kimselerin Osmanlı padişahının onlara sunduğu lütuf ve ihsanların farkında olmadıkları ve hem Osmanlı tabiiyetinin onlara sağladığı imtiyazlardan istifade edip hem de ecnebiyim diyerek bazı vergileri hemşerilerinin sırtına yükledikleri anlatılacaktır. Sami Efendi bu tür suiistimallerin önüne geçmek ve halkın emniyet ve rahatını temin etmek için görevlendirildiğini açıkça ifade edecektir. Osmanlı tebaası oldukları sabit olmasına rağmen Yunan tabiiyetinde ısrar edenler olursa bunların Osmanlı ülkesinde barınmaları uygun olmayacağından, onlara mülklerini ellerinden çıkarmaları için 20-30 günlük süreler verilecektir. Daha önce Osmanlı tabiiyeti ile ilişkisini keserek; Yunanistan'a giden fakat daha sonradan geri

[43] *BOA. HAT.* 1618/19, 12 Mart 1839 (1254 Z 26); *BOA. HR. MKT.* 26/76, 11 Temmuz 1849 (1265 Ş 20); *BOA İrâde, Hâriciye (BOA. İ. HR.),* 48/2304, 19 Aralık 1848 (1265 M 23).
[44] *BOA. HAT.* 1618/19, 12 Mart 1839 (1254 Z 26).
[45] *BOA. C. DH.* 31/1521, 17 Eylül 1847 (1263 Ş 6).
[46] *BOA. İ. HR.* 41/1924, 6 Temmuz 1847 (1263 B 22).

HISTORY STUDIES
2607
Volume 12
Issue 5
October
2020

gelenlerin de belirli bir süre içerisinde emlak ve arazilerini satması gerekmektedir. Misafirlik yahut ticaret amacıyla ikamet eden kişiler hakkında uygunsuz bir hareketleri olmadığı müddetçe sert bir tavır takınılmayacaktır[47].

2.2.1. 1870 Öncesi İşleyiş

Osmanlı yönetimi, Yunan tebaası olduğunu iddia edenlere karşı Osmanlı tebaasına münhasır imtiyazlardan mahrum bırakma politikası izlemiştir. Emlak ve araziye tasarruf etmek, Osmanlı tebaasına özgü bir hak olduğundan ve Yunan tebaasından olup da Osmanlı tebaası gibi emlak ve araziye tasarruf eden varsa bunların söz konusu imtiyazdan mahrum kalmaları gerektiğinden üzerlerinde bulunan emlak ve arazilerin sattırılarak; misafir konumuna geçirilmesi gerekmektedir. Osmanlı tebaasına özgü bir başka imtiyaz da çerçilik ve esnaflıktır. Bu dönemde Osmanlı tebaası iken yabancı devlet tabiiyetine geçenlerin ve yabancıların esnaflığa el atması Osmanlı Devleti açısından birçok ekonomik ve malî sıkıntıyı beraberinde getirmiştir[48]. Osmanlı yönetimi Yunan tebaası olduğunu iddia edenlerin 3 ay içerisinde esnaflıktan çıkartılmasına karar vermiştir. Buna göre Yunan tebaası, Osmanlı ülkesinde Osmanlı tebaasına münhasır olan esnaflık ve çerçilik yapamayacak yalnızca ticaret amacıyla gelip gidebilecektir. Osmanlı yönetimi esnaflık ve çerçilik yapan Yunan tebaasının belirlenmesi için Su Nazırı Hüssam Efendi'yi görevlendirmiştir. Hüssam Efendi'ye patrikhaneden bir yardımcı tayin edilmiştir. Bunlar esnaflık ve çerçilik yapan ve Yunan tabiiyetine geçmiş olanları tekrar Osmanlı tabiiyetine geçmeleri için ikna etmeye çalışacak ve Rum Patriği marifetiyle kefile bağlayacak; kabul etmeyenleri, esnaflıktan men ederek sınır dışı ettirecektir[49].

Kırım Savaşı esnasında Yunanistan'ın Rusların yönlendirmesi ile Osmanlı aleyhtarı politikaları ve Yunan çetelerinin sınırdaki düşmanca faaliyetleri bu süreçte iki devlet arasındaki ilişkileri olumsuz etkilemiştir. Yunanistan ile politik ve ticari ilişkilerin kesilmesi nedeniyle Osmanlı merkezi yönetimi, özellikle savaş bölgesinde yerleşik Yunan tebaa ve tüccarının Yunanistan'a gönderilmesi şeklinde bir karar almıştır[50]. Savaş esnasında Yunanistan'dan gelerek Osmanlı tabiiyetini kabul edenlerin isimleri nüfus ceridelerine kaydettirilirken; önce Yunan ve Rus himayesini kabul edip, daha sonra Osmanlı tabiiyetine dönenlerden kefalet senetleri alınmıştır[51]. Fakat sonradan müttefik devletlerin Yunanistan'ı abluka altına almasıyla Yunanistan savaşta tarafsız kalmıştır. Bu süreçte ilişkileri geliştirmek adına iki devlet arasında 1855 yılında Kanlıca Anlaşması imzalanmış; her iki tarafa kara ve deniz ticaretinde serbestiyet sağlayan bu anlaşma ile taraflar arasında en ziyade müsaadeye mazhar olma ilkesi benimsenmiştir. Bu şekilde Yunan Devleti de Osmanlılar nezdinde diğer Batılı güçler ile aynı statüye erişmiştir[52]. Yunan tebaasının hiçbir şekilde rencide edici bir muameleye maruz kalmadan seyahat etmesine, ikametine, hane ve mağaza kiralamasına izin verilmiştir[53]. Daha önce Yunan tebaasının esnaflık ve çerçilik yapmasını yasaklayan uygulama da kısmen esnetilmiştir. Buna göre Osmanlı Devleti'nde kural olarak diğer yabancı devlet tebaası gibi Yunan tebaası da esnaflığa

HISTORY STUDIES
2608
Volume 12
Issue 5
October
2020

[47] *BOA. İ. HR.* 41/1924, 6 Temmuz 1847 (1263 B 22).; *BOA Cevdet, Dahiliye (BOA. C. DH.)*, 31/1521, 17 Eylül 1847 (1263 L 6).
[48] Songül Keçeci Kurt, "Osmanlı Devleti'nde Ecnebilerin Esnaflığı Meselesi (1838-1861)", *History Studies*, C. 9, S. 3, 2017, s. 143.
[49] *BOA. HAT.* 1218/47725, 16 Nisan 1836 (1251 Z 29); *BOA. HAT.* 1220/47749, 16 Nisan 1836 (1251 Z 29); *BOA. HAT.* 1218/47723, 8 Mart 1839 (1254 Z 22).
[50] *BOA. HR. MKT.* 105/91, 17 Nisan 1855 (1271 B 29).
[51] *BOA. HR. MKT.* 99/42, 12 Ocak 1855 (1271 R 22); *BOA. HR. MKT.* 107/58, 7 Mayıs 1855 (1271 Ş 19).
[52] Hüner Tuncer, *Doğu Sorunu ve Büyük Güçler (1853 – 1878), Osmanlı'nın Kader Yılları*, Ümit Yayıncılık, 1. Baskı, Ankara 2003, s. 61.; Fraşerli Mehdi, *Osmanlı Devleti'nde Kapitülasyonların Uygulanışı*, Haz. Fahrettin Tızlak, Isparta 2008, s. 287.
[53] Kurt, agm, s. 158.

giremeyecek fakat kadim bir adet üzere bir takım özel esnaflık alanlarında faaliyet gösteren Yunanlıların, tabiiyetlerini değiştirmeden faaliyetlerine devam etmesine izin verilecektir. Fakat bunlar Osmanlı tebaasından olan esnafın yerine getirmekle yükümlü olduğu tüm mükellefiyetlere tabi olacaktır[54].

Girit İsyanı'nın ardından Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasındaki olası savaşın Avrupa'da neden olacağı kaosu ortadan kaldırmak amacıyla toplanan 1869 tarihli Paris Konferansı'ndan önce Osmanlı Devleti, kendi topraklarında bulunan Yunan tebaasını yeniden tanımlamıştır. Buna göre ilk grup; atadan Yunanistan'da doğmuş veya eskiden kanunlara ve kurallara uygun şekilde Yunan olmuş olanlardır ki Osmanlı Devleti bu sınıftan istediğini kendi topraklarında tutacak, istemediğini ise gönderecektir. Bu gibilerin maksatları tahkik edilerek; Sadaret'e bildirilecektir. İkinci grup ise Yunan konsoloslarından yahut başka yerlerden buldukları para ile Yunan pasaportu edinmiş olan Osmanlı tebaasıdır. Bunlar ya pasaportlarını terk ederek; Osmanlı tabiiyetine dönecek yahut bir daha gelmemek yahut gelirlerse de Osmanlı tebaası sayılmak şartıyla Osmanlı topraklarını terk edecektir. Kendilerine tanınan süre içerisinde Osmanlı topraklarını terk etmeyenler zorla gönderilecektir. Osmanlı Devleti, topraklarından gönderdiği Yunan tebaasının sayıca çokluğu nedeniyle Batılı devletlerin işlerinin aksayacağını bunun da konferansta müzakere konusu olacağını düşünmüştür. Batılı ülkelerden bu duruma son verilmesi konusunda bir baskı gelirse hem kendi şanını koruyacak hem de uzun zamandır tamamlamaya çalıştığı tefrik-i tebaa maddesinin icrasında lehine bir durum oluşmasını sağlayacaktır. Gerek İstanbul'da gerekse Osmanlı ülkesinin diğer yerlerinde Yunanlılık iddiasında bulunanların çoğu Yunanistan tebaasından ziyade bir şekilde pasaport almış Osmanlı tebaası olduğundan, bu vesile ile onların ellerindeki çürük pasaportların yırtılması, gerçekte Yunan tebaası olanların Osmanlı kanunlarına uymaları şartıyla ikametlerine izin verilmesi, içlerinden güven duyulmayanların ülkeden gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Osmanlı tebaası olduğu halde Yunanlılık iddiasında olanların da ya Osmanlı tabiiyetine geri dönmeleri yahut ülkeyi terk etmeleri böylece hem bu süreçte yaşanan karşılıklı zorlukların aşılması hem de konferansa katılan devletlerin iyi niyet ve düşüncelerinin sağlanması hedeflenmiştir[55].

HISTORY STUDIES
2609
Volume 12
Issue 5
October
2020

2.2.2. 1870 Sonrası İşleyiş

Tefrik-i tebaa maddesinin ilk dönem uygulamalarında yaşanan düzensizlik ve ertelemeler nedeniyle hükümet bu maddenin icrasını bir nizamnameye bağlama gereği görmüştür. Bu nizamname yalnızca Yunan tebaası için değil tüm diğer yabancı devlet tebaası için geçerlidir. Tefrik-i tebaa komisyonlarının vazifelerine dair 15 Şubat 1870 tarihli nizamname dokuz maddeden meydana gelmektedir. Buna göre komisyonlar, Hariciye Nezareti maiyetinde teşkil edilecek ve biri komisyon reisi ve dördü aza olmak üzere beş kişiden oluşup haftada en az bir defa toplanacaktır. Tabiiyet iddiasında bulunulan devletler komisyonlara birer görevli gönderebilecektir. Komisyonlar faaliyetlerini, 1869 tarihli Tabiiyet Kanunnamesi'ne ve valilere gönderilen talimatlara uygun şekilde gerçekleştirecektir. Komisyonların gerçekleştireceği işler, Hariciye Nezareti tarafından belirlenecek ve bu işlerin tümü için komisyonlar delilleri ve gerekçeli raporları Nezaret'e takdim edecektir. Komisyonlar kendilerine verilen görevleri yerine getirebilmek için her türlü tahkikatı gerçekleştirebilecektir. Komisyonun tefrik-i tabiiyete ilişkin tahkikatı esnasında ilgili kişilerin tabiiyetinde olduğunu iddia ettikleri devlet tarafından komisyona bir memur gönderilebilecektir. Komisyonların tatbikatı neticesinde ecnebi olduğu

[54] *BOA Hariciye Nezâreti, Hukuk Müşavirliği İstişare Odası, (BOA. HR. HMŞ. İŞO.)*, 186/2, 6 Haziran 1898 (1316 M 16); *BOA Bab-ı Asafî, Divan-ı Hümayun Kalemi, (BOA. A. DVN.)*, 104/20, 27 Mayıs 1855 (1271 N 10).
[55] *BOA İrâde, Eyalet-i Mümtaze Yunanistan, (BOA. İ. MTZ(01))*, 15/459, 5 Ocak 1869 (1285 N 21); Hayrettin Pınar, "Osmanlı – Yunan Krizi ve 1869 Paris Konferansı", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 16, 2012, s. 136-137.

belirlenen kişilere tabiiyetlerini belirten bir şehadetname verilecek ve bu şehadetname tüm mahkeme ve meclislerde geçerli olacaktır. Vilayet merkezlerinde teşkil edilecek komisyonlar ise doğrudan valilerin maiyetinde olacak ve raporlarını Hariciye Nezareti'ne iletmek üzere valilere arz edeceklerdir. Tabiiyet Kanunnamesi ve tefrik-i tebaa maddesinin icrası pasaport nizamnamesi ile de bağlantılıdır. Elinde herhangi bir belge ya da pasaport olmadan ve konsolosları tarafından kendilerine kefil olunmadan ülkeye girenlere nakdî cezalar uygulanacak ve ülkelerine iade edileceklerdir. Bu nakdi ceza, pasaportları olmayan yolcuları ibraz etmeyen gemi kaptanları için on Osmanlı altını olarak belirlenmiştir. Böylece Tabiiyet Kanunnamesi, Osmanlı tabiiyetine giriş ve çıkışların usulünü belirli bir kaideye bağlamıştır[56].

Osmanlı ve Yunan devletleri arasındaki resmi temasların tekrar başlaması ile birlikte tefrik-i tebaa komisyonunun işleyişi kolaylaşmış ve hızlanmıştır. Hususi bir kançıleryanın yokluğunda bazı diplomatik işler komisyona kalmışsa da komisyonun işlerini devam ettirmek üzere Yunan sefareti memurları İstanbul'a gitmişlerdir[57]. Osmanlı topraklarında bulunan Yunan tebaasının tefriki ve haklarında yeni tabiiyet kanununun tamamen icra edilebilmesi için Yunan sefaretiyle bazı esasların belirlenmesi amacıyla müzakereye başlanmıştır. Buna göre Yunan tebaası olduğunu iddia edenlerin Tabiiyet Kanunnamesi'nin neşrinden önce Yunanistan'a giderek orada üç sene süre ile devamlı bir şekilde ikamet etmiş olması şart olarak belirlenmiş, bu şartı yerine getirmemiş olanların yeni nizamname gereğince Osmanlı tebaası sayılması kararlaştırılmıştır. Tabiiyeti şüpheli görünenler ise sefaretlerin iddialarını üç ay içerisinde ispat edememesi durumunda Osmanlı tebaası sayılacaktır. Bu koşul Edirne, Tuna, Bosna, Manastır, Yanya, Selanik, Cezayir Bahr-i Sefid, Aydın, Konya, Ankara, Kastamonu, Sivas, Trabzon, Erzurum, Diyarbekir, Halep, Suriye, Bağdat, Adana ve Cebel-i Lübnan vilayetlerine talimat olarak gönderilmiştir[58].

Girit konusunda hüsrana uğramasının ardından Yunan hükümeti, Osmanlı Devleti ile ilişkilerini geliştirmek yönünde politikalar izlemeye başlamış; Balkan Slavları arasındaki huzursuzluğun artması nedeniyle Osmanlı Devleti de bu politikaya olumlu yaklaşmıştır. Nitekim askerî bir hazırlığı olmayan ve Rusya ile ilişkileri gergin olan Yunanistan, 1875 Hersek İsyanı sırasında Osmanlı Devleti ile işbirliği ve dostluk politikası izlemiştir. Fakat 93 Harbi sırasında Rusların zaferlerinden istifade etmek isteyen Yunanistan askerî kuvvetleri Teselya sınırını geçmiş ve savaştan sonra Osmanlı-Yunan sınırının tespiti amacıyla toplanan dört konferansın neticesinde Teselya ve Epir'de bazı toprak kazanımları elde etmiştir. Bu sayede Yunan tebaasının birçok kişi Yanya Vilayeti'nde mülk ve gelir sahibi olmuştur. Bunların bir kısım akrabaları, Osmanlı Devleti tebaasıdır. Bu durum tabiiyet sorununun bir ayağını teşkil eden mülkiyet konusundaki ihtilafların devamına neden olmuştur[59]. Teselya'nın Yunanistan'a katılmasına ilişkin protokolde Teselyalıların tabiiyetlerini belirleme hakkına sahip oldukları, Osmanlı tabiiyetini muhafaza etmek istiyorlarsa ikametlerini üç yıl içinde Osmanlı topraklarına nakletmeleri gerektiği belirtilmiştir. Fakat bu grup Osmanlı idarecilerinin gözünde bedel-i askeri ve emlak vergisi gibi vergileri ödemeyi reddeden bir kitleyi teşkil ettiğinden Osmanlı hükümeti, bu grubu vergi kaçırma suçuyla İmparatorluktan sınır dışı etmekle tehdit etmiş daha sonra ise gözaltına almıştır. Bu durum Teselyalılarla da sınırlı kalmamıştır[60].

HISTORY STUDIES
2610
Volume 12
Issue 5
October
2020

[56] *BOA Şûrâ-yı Devlet, (BOA. ŞD.),* 2391/31, 20 Şubat 1870 (1286 Za 19).
[57] *BOA. HR. MKT.* 647/38, 15 Mart 1869 (1285 Z 1).
[58] *BOA Hariciye Nezâreti, İdare, (BOA. HR. İD.),* 135/45, 13 Mayıs 1874 (1291 Ra 26); *BOA. HR. İD.* 124/14, 10 Eylül 1874 (1291 B 28).
[59] Orhonlu, agm, s. 8-13.
[60] Özil, *age*, s. 161.

Yunan tebaasının tefrikine ilişkin 19. yüzyıldaki son girişim, 1897 yılındaki Osmanlı – Yunan Savaşı esnasında başlamıştır. Savaşa bağlı olarak iki ülke arasındaki ilişkilerin kesilmesi nedeniyle her iki devlet tebaasının haklarını korumak ve Osmanlı topraklarındaki Yunan tebaasının işlerini görmek amacıyla Zabtiye Dairesi'nde Tefrik-i Tebaa-yı Yunaniye komisyonu teşkil edilmiştir. Bununla birlikte savaş esnasında Osmanlı Devleti, tacirler başta olmak üzere tüm Yunan tebaasının 15 gün içinde Osmanlı topraklarını terk etmesini istemiş, aksi halde bunların Osmanlı tebaası sayılacağını ilan etmiştir. Süreç bununla sona ermemiş; 20. yüzyılın başlarında iki devlet tebaasının tefriki işi devam etmiştir[61]. Fakat uluslararası anlaşmalar gereğince Osmanlı Devleti'nin Yunan tebaasına tatbik ettiği sınırlamalar, hilafı uygulamalara rağmen gevşetilmiştir. 1898 tarihli konsolosluk mukavelesinde, 20 Temmuz 1855 tarihli Osmanlı – Yunanistan ticaret anlaşması referans gösterilerek Yunan tebaasının Osmanlı Devleti'nde kural olarak diğer yabancı devlet tebaası gibi esnaflığa giremeyeceği vurgulanmıştır. 1898 tarihli bir arşiv belgesinde; Osmanlı ülkesinde esnaflık ve ticaretle uğraşanlarla çiftçi ve amele takımının Osmanlı tebaasının mükellef oldukları vergilerle mükellef tutulacakları, yalnız kantarla alışveriş yapanların tüccar kabul edilerek; Patent Nizamnamesi'nin yahut yeni ticaret muahedesinin yürürlüğe girmesine kadar vergi muafiyetine sahip olacakları bildirilmektedir. Hatta temettü vergisini ödemeyen Yunan tebaasından esnaf dükkânlarının önüne alışverişi önlemek amacıyla polis noktaları tesis edilmiştir[62]. Yunan Sefareti, Yunan tebaasının diğer yabancı devletler tebaası gibi emlak vergileri haricinde diğer vergilerden yükümlü tutulmaması gerektiği ve yerel yönetimlerin kendilerine mürur tezkiresi vermeyerek; temettü vergisi tahsili için baskı yaptığı konusunda şikâyette bulunsa da Osmanlı hükümeti, 1861 Kanlıca Ticaret Anlaşmaları çerçevesinde gerek İstanbul gerekse taşralardaki Yunan esnaf ve mağazacılarının da Osmanlı tebaası gibi esnaf tezkiresi bedeli ve temettü vergisi ödemesi gerektiğini belirterek; yükümlülüklerini yerine getirmeyen Yunan esnafına Osmanlı esnafına uygulanan müeyyidenin uygulanmasına karar vermiştir[63].

HISTORY STUDIES
2611
Volume 12
Issue 5
October
2020

1908 yılında Yunanistan'ın Girit'i ilhak etmesinin ardından 1909 yılında Yunan tüccarına karşı uygulanan boykot bir tür kendiliğinden tefrik-i tebaa başlatmıştır. 1911 baharında boykotun ağırlık kazanması ile birçok Yunan tebaası ülkeyi terk etmek zorunda kalmışken; Osmanlının Rum nüfusu da bu boykottan oldukça yoğun etkilenmiş ve kendilerini Yunan tebaasından ayırmaya başlamışlardır. Özellikle Yunan tebaası olan birçok Rum'un bulunduğu Ayvalıklı gibi yerlerde Osmanlı tebaası olan Rumlar, Yunan tebaası ile ilişkilendirmekten korkmuş, mallarını ve mülklerini kaybetmek istememiş ve kendilerini Yunan tebaasından ayırt etmek için boykota dahi katılmışlardır[64]. 19. yüzyılın genelinde Osmanlı topraklarında yaşayan ve ticaret, sigortacılık, taşımacılık, bankacılık vb. alanlarda faaliyet gösteren Rum Osmanlı tebaasının sahip olduğu malî önem ve iktisadi refah, tefrik-i tebaa sürecinin ve Yunan Devleti'nin nüfuz alanını Osmanlı Rumlarına doğru genişletme çabasının birbirinden tamamen kopmuş iki toplumsal unsur oluşturmasının önünü kesmiştir. Rumlara Yunan tabiiyetinin önünü açan en başta ortak dini bağlar olmuşsa da uygulamada din üzerinden kurulan tabiiyet ilişkisi ticarette, mülk

[61] *BOA Babıali Evrak Odası, Babıali Evrak Odası Evrakı, (BOA. BEO.)*, 950/71220, 11 Mayıs 1897 (1314 Z 9); *BOA. BEO.* 1001/75032, 2 Eylül 1897 (1315 R 4); *BOA. BEO.* 1014/76014, 28 Eylül 1897 (1315 Ca 1); *BOA Meclis-i Vükela, Meclis-i Vükela Mazbataları, (BOA. MV.),* 116/96, 11 Ağustos 1907 (1325 B 2); *BOA Hariciye Nezâreti, Umûr-ı Hukûk-ı Muhtalita Müdüriyeti, (BOA. HR. UHM.)*, 397/39, 9 Ocak 1898 (1315 Ş 15); *BOA. BEO.* 1014/76014, 28 Eylül 1897 (1315 Ca 1).; Özil, *age*, s. 169

[62] *BOA. HR. HMŞ. İŞO.* 186/2, 6 Haziran 1898 (1316 M 16); *BOA Dahiliye Nezâreti, İdare, (BOA. DH. İD.)*, 64/1, 28 Eylül 1910 (1328 N 23).

[63] *BOA. HR. TH.* 342/89, 29.01.1907 (1324 Z 14); *BOA. DH. MKT.* 660/18, 1 Mart 1903 (1320 M 1); *BOA. DH. MKT.* 2565/33, 5 Aralık 1901 (1319 Ş 23).

[64] Özil, *age*, s. 172-181.

sahipliğinde, aile ilişkilerinde ve vergi meselesinde cemaat bağlarının aleyhine işleyebilmiştir[65]. Rumların yeni kurulmuş olan Yunan ulus devleti ile topyekûn bir bütünleşme çabasında olmadıklarını da açıkça gösteren bu durageum, Rum milletinin tek parça olarak değil kendi içerisinde çeşitli farklılıklar barındıran bir topluluk olarak değerlendirilmesi gerekliliğini de beraberinde getirmektedir[66].

Balkan Savaşları'ndan sonra ortaya çıkan Yunan hükümeti kendi topraklarındaki Türkleri göçe zorlamış ve iki devlet savaşın eşiğine gelmiş olsa da siyasi ilişkileri düzenleyen yeni bir anlaşma ile bu soruna çözüm aranmıştır. Bu anlaşmaya göre genel bir af çıkarılacak ve Yunanistan'a bırakılan yerlerdeki Osmanlı tebaası, Osmanlı tabiiyetini devam ettirebilmek için üç yıl içerisinde Yunanistan'ın dışına çıkacak fakat eski topraklarındaki mallarına sahip olmaya devam edeceklerdir. Yunanistan, Batı Anadolu'daki Rum azınlığı Osmanlı aleyhine ayaklandırmak peşindeyken Osmanlı Devleti'nin Makedonya'dan gelen Türkleri, Rumeli ve Batı Anadolu'daki Rumların yerine yerleştirerek; Rumları Yunanistan'a göçe sevk etmesi, Yunanistan'ı zora sokmuştur[67]. Osmanlı Devleti, Balkan Savaşları ile birlikte kaybettiği topraklarda yaşayan halkın Osmanlı tabiiyetinden çıktığını kabul etmiş fakat talep etmeleri durumunda halkın kendilerine tanınan süre içerisinde Osmanlı tabiiyetine geçebileceğini ileri sürmüştür. Osmanlı tabiiyetini tercih edenler yaşadıkları topraklardan göç etmek zorunda olmakla birlikte mülklerini satabilecek yahut başkaları vasıtasıyla idare edebilecektir[68].

3. Tefrik-i Tebaa Maddesinin İcrası Sürecinde Yaşanan Başlıca Sorunlar

Osmanlı Devleti, tefrik-i tebaa uygulaması sürecinde uygulamanın farklı icra aşamalarında ve topraklarının yabancı nüfus yoğunluğu fazla olan yerlerinde kimi zaman konsolosların faaliyetlerinden kimi zaman da uygulama sürecinin zorluklarından kaynaklanan ekonomik, malî, toplumsal ve diplomatik birçok sorunla karşı karşıya kalmıştır. Bunlardan diplomatik ve toplumsal sorunlar, Yunan sefaretinin ve konsolosunun toplumsal alana olan müdahalesi nedeniyle bazı durumlarda bütünleşik bir özellik göstermektedir. Uygulama sürecinde sorun yaratan birçok münferit olaya arşiv kaynaklarında rastlanmakla birlikte bu bölümde temel sorunlara örnek teşkil edecek olaylara yer verilmektedir.

3.1. Toplumsal ve Diplomatik Sorunlar

Yunan nüfusa ilişkin tefrik-i tebaa maddesi öncelikle Selanik ve İzmir gibi Rum nüfusun yoğun olduğu yerlerde ve Yunanistan'a komşu olan Yanya gibi bölgelerde icra edilmiştir. Arşiv belgelerinde hassas bir mevkie sahip olduğu ifade edilen Yanya'da, halkın bir kısmı arasında tefrik-i tebaa uygulaması ile ahalinin oğluna, kızın ve damadına dokunulacağına yönelik söylentiler yayılarak huzursuzluk yaratılmaya çalışılmıştır[69]. 1852 yılına gelindiğinde eyalette tefrik-i tebaa maddesinin bir türlü nihayete erdirilememiş olması ahali arasında tabiiyet değiştirme konusundaki düşünceleri güçlendirmiş ve konsoloslar da bu durumu fırsat bilerek ahaliye pasaport dağıtmaya devam etmişlerdir[70]. Nitekim 1830'lu ve 1840'lı yıllar boyunca Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Yunan konsolosluklarının en temel işlevlerinden birisi de Yunan bağımsızlık savaşına katıldığını kanıtlayabilenlere ya da böyle bir iddia da bulunan yerel Rumlara Yunan vatandaşlığı vermeleri olmuştur. Konsolosların başlıca görevi Rum milletinin

[65] Özil, *age*, s. 184
[66] Sula Bozis, *İstanbullu Rumlar*, İstanbul Üniversitesi Bilgi Yayınları, İstanbul 2011, s. 96-97.; Orhonlu, agm, s. 6-7.
[67] Halaçoğlu, "Yunanistan'ın Osmanlı Devleti'ne Karşı Takip Ettiği Siyaset (1885-1918)", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S. 6, Haziran 1980, s. 19-22.
[68] İbrahim Serbestoğlu, "Balkan Savaşları ve Tabiiyet Sorunu", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXVIII/2, 2013, s. 472-473.
[69] *BOA. HR. MKT.* 28/64, 23 Kasım 1849 (1266 M 7).
[70] *BOA. İ. HR.* 87/4281, 5 Haziran 1852 (1268 Ş 16).

HISTORY STUDIES
2612
Volume 12
Issue 5
October
2020

kendi milliyetçiliklerini geliştirmelerini ve Yunanistan'a dahil olabilecekleri iddiasını dile getirmelerini sağlamak olmuştur[71].

Tefrik-i tebaa uygulamasının Siroz ve Sakız Adası'ndaki tatbikatı, sürecin zorlukları açısından önemli bir örnek teşkil etmektedir. Tefrik-i tebaa maddesinin icrası için Siroz'a gönderilen Sami Efendi tarafından Selanik Valisi Hıfzı Paşa'ya yazıldığı üzere Siroz'dan Selanik'e giderek köyleri dolaşan ve para karşılığında Yunan pasaportu dağıtan Yunanlılar bulunmaktadır. Bunlardan Benayot ismindeki bir Yunanlı, Osmanlı tebaasından bazı kişileri Yunanistan'dan pasaport getireceği gerekçesi ile kandırmış ve ifşa olmasının ardından İzmir'e kaçmıştır. Özellikle Siroz'da Yunan tabiiyetine geçerek pasaport almış bazı insanlar, bunu gizleyerek reaya kılığında halk arasında fesat çıkarmak çabasındadır ve bunlar Yunanistan'dan da destek görmektedir. Zira Yunan Devleti, Osmanlı Devleti'nin Yunan dilini konuşan Rum nüfusu ile tabiiyete dayalı bir ilişki geliştirerek Osmanlı Rum toplumunu dönüştürmek ve onlar üzerindeki himayesini ve nüfuzunu yaygınlaştırmaya çalışmaktadır. Sami Bey, istihdam ettiği yerli dili bilen ajanlar ile Hristiyan kılığında şehir ve köylerde keşifler yaptırarak; bu kişileri ifşa etmeye çabalamıştır[72].

1860'lı yılların sonlarına gelindiğinde tefrik-i tebaa maddesinin icrasında genel olarak yaşanan gecikmeden duyulan endişe ve rahatsızlık kendisini göstermeye başlamıştır. Daha 1850 gibi erken tarihlerde dahi tahkikat sürecinin akim kaldığına yönelik düşünceler özellikle hassas yerlerde halkın tabiiyet değiştirme konusundaki düşüncesini güçlendirmiştir[73]. Keza Cezayir Bahr-i Sefid, İzmir, Selanik ve Sayda valilerine yazılan yazılarla böyle önemli bir işle görevlendirilen memurların görevlerine başlamaları üzerinden uzun bir vakit geçmiş olmasına rağmen herhangi bir sonucun alınamadığı ifade edilmiştir. Bu noktada gecikmelerin yaşandığı yerlerden birisi de Kıbrıs Adası'dır[74]. Kıbrıs'ta İzmir ve Selanik'te olduğu gibi çok sayıda yabancı devlet tebaası olmadığından tefrik-i tebaa maddesinin iki ay içerisinde tamamlanabileceği hesaplanmıştır. Bölgede bu işi yürütmek üzere önce 1852 yılında Ali Sırrı Efendi görevlendirilmiş ve kendisi konsoloslar tarafından çıkartılan zorluklara rağmen adada 23 İngiliz, 15 Fransız, 29 Rus, 26 Avusturya, 24 Yunan, 12 Sardinya, 11 Felemenk, 12 Prusya, 13 Amerikan, 11 Vilanse-i Atik*, 11 İspanyol, 11 Portekiz, 12 Sicilyateyn ve 11 Danimarkalı bulunduğunu raporlamıştır. Daha sonra ise Ali Sırrı Efendi azledilmiş ve yerine tefrik-i tebaa maddesinin icrası için adanın yerlisi olan Meclis-i Vala mazbata odası memurlarından Arif Efendi görevlendirilmiştir. Fakat Arif Efendi usullere uygun davranmayarak; tefrik-i tebaa işini bizzat yürütmek yerine konsoloslardan aldığı defterleri aynen takdim etmiştir. Bu defterlere güvenilemeyeceğinden ve Arif Efendi'nin işinde 2,5 seneye yakın süre zarfında gösterdiği tembellikle amacının sadece maaş aldığı süreyi uzatmak olduğu düşünüldüğünden görevine son verilmiş ve kendisine zimmet soruşturması açılmıştır. Hâlihazırda tahrir-i emlak maddesi Müslüman ve Hristiyanlardan oluşturulan bir komisyon vasıtasıyla yerine getirilmiş olup sona ermekte olduğundan tefrik-i tebaa maddesinin icrası Kıbrıs mutasarrıfına bırakılmıştır[75].

Sakız Adası'nda ise Yunan konsolosluğu olmadığından burada Yunan tebaasının işlerini görme ve onları himaye etme işini, Rus ve Fransız konsoloslukları üstlenmiştir. Fakat bu iki

HISTORY STUDIES
2613
Volume 12
Issue 5
October
2020

[71] Volkan ve Itzkowitz, *age*, s. 106.
[72] *BOA İrâde, Mesail-i Mühimme, (BOA. İ. MSM.)*, 78/2257, 12 Ekim 1847 (1263 Za 2); *BOA. İ. HR.* 46/2188, 11 Temmuz 1848 (1264 B 9); *BOA. İ. MSM.* 78/2258, 18 Haziran 1848 (1264 B 16).; Özil, *age*, s. 156-157.
[73] *BOA. İ. HR. 87/4281,* 5 Haziran 1852 (1268 Ş 16).
[74] *BOA. HR. MKT.* 60/1, 28 Mayıs 1853 (1269 Ş 19); *BOA Sadâret, Mektubî Kalemi Umum Vilâyât (BOA. A. MKT. UM.)*, 136/26, 26 Mayıs 1853 (1269 Ş 17).
* Hamburg ve Bremen'i içine alan bir Alman Devleti.
[75] *BOA. HR. SYS.*, 2926/14, 23 Aralık 1852 (1269 Ra 11); *BOA. İ. MVL*. 343/14843, 10 Kasım 1855 (1272 S 29); *BOA. A. MKT. MVL*. 76/57, 27 Kasım 1855 (1272 Ra 17).

konsolosluğun uluslararası hukuka aykırı bir biçimde adada Yunan pasaportu dağıtarak; halkın bir kısmını, Yunan tabiiyetine aldığı anlaşılmıştır. Osmanlı yönetimi burada Londra Protokolü hükümlerinden hareketle, protokolde yer alan ve tabiiyet değiştirmek isteyenlere nihai süre olarak tanınan 1 Temmuz 1837 tarihi geçmiş olduğundan ve Rus ve Fransız konsoloslukları tarafından kendilerine pasaport dağıtılanlar bu süre içerisinde Yunanistan'a gitmemiş olduklarından, bu insanların tabiiyet değiştiremeyeceğini ifade etmiştir. Dolayısıyla bu şekilde pasaport alanların ellerinden pasaportlarının alınması, bunların Osmanlı tebaası olarak muamele görmesi ve Yunanlılık iddialarının tanınmaması kararlaştırılmıştır. Bununla beraber Yunan olduğu hususunda ısrar edenlerin Osmanlı tebaası olmanın sağladığı emlak ve arazi sahibi olma hakkından yararlanamayacağı ve yabancı oldukları iddiasıyla vergi ve diğer yükümlülükleri ödemekten de kaçınamayacakları kendilerine bildirilmiştir. Fakat burada tefrik-i tebaa uygulamasını zorlaştıran husus; Osmanlı tebaası olmakla birlikte 10-15 yıldır ticaret vb. işlerle Yunanistan, İzmir ve İstanbul arasında gidip gelenlere Yunan pasaportu dağıtılması olmuştur. Bu şekilde Sakızlı olup Yunanistan'da yer alan Şire Adası'nda 250'den fazla tüccar gemisi ve kayık inşa ederek Yunan bayrağı ile seyrüsefer eden, mülklerini aileleri üzerine kaydettirmiş olan ve 10-15 yıldır Sakız Adası'nda Osmanlı tebaası olarak ikamet etmekte iken ellerine Yunan pasaportu verilmiş olanların durumu önemli bir karmaşayı da beraberinde getirmiştir. Bu grupta olanların mal ve arazilerinin sattırılarak ülkeden gönderilmelerinin uygun olmayacağı düşünülmüştür[76].

3.2. Ekonomik ve Malî Sorunlar

Osmanlı hükümetinin tefrik-i tebaa maddesinin icrasını neden hayata geçirmek istediğinin somut bir örneği kendisini Sayda'da göstermiştir. Sayda Eyaleti'nde nüfus ve emlak sayımı eşanlı olarak gerçekleştirilirken bu bölgede bulunan yabancı devlet konsolos ve konsolos vekilleri, Osmanlı tebaasından birçok kişiyi çeşitli gerekçeler altında himayelerine almış ve bu şekilde tefrik-i tebaa uygulamasını sekteye uğratmaya çalışmışlardır. Himaye altına alınanların tümünün de Osmanlı tebaasından emlak ve gelir sahibi kişiler olması, emlak sayımını engellemiştir. Üzerinde emlak bulunanların açığa çıkartılması, sahiplerinin tefrik-i tebaa uygulaması ile ayırt edilmesi ve iddia ettikleri tabiiyetin tahkik edilmesi giderek zorlaşmıştır[77]. Sayda Valisi, defterdarı, meclis reisi ve eyalet politika memuru tarafından Sadaret'e gönderilen yazıda bölgedeki yabancı devlet görevlilerinin halkın kazanç hırsından ve yönetim zafiyetinden istifade ederek; birçok kişiyi himayeli statüsüne geçirdiği bildirilmektedir. Bölgedeki konsoloslar, lüzumundan fazla sayıda tercüman, yasakçı vb. istihdam etmiştir. Bunlar, himaye edildikleri gerekçesiyle yerel kanunlardan muaf tutularak; her türlü serbestlik ve yolsuzluğa bulaşmışlar, vergi ve diğer yükümlülükleri ödemeyi reddetmişlerdir. Osmanlı tebaası olup yabancı tüccar ile iş yapan tacirler bile konsoloslar tarafından ilgili konsolosun tabiiyetine alınmış; böylece yerli ve yabancı tüccar birbirine karışmıştır. Bu iki grup tüccarın kurduğu ziraat şirketi, ticaret evi vb. girişimlerden vergi tahsilinde sıkıntılar yaşanmaktadır. Bu durum, bölgedeki ıslahat girişimlerini akim bırakmış; Sayda'da himayenin giderek yaygınlık kazanması ile bölgedeki tüm tüccar ve esnaf, yabancı tüccarın adamı sıfatıyla himaye altına girmeye başlamıştır[78]. Osmanlı tebaasından biri ile himayeli olan biri müşterek şekilde kanun dışı bir eylemde bulunduğunda farklı ve eşitsiz yaptırımlara tabii olmaları, halk arasında himaye talebinin artmasına ve çeşitli maddi ve manevi sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur[79].

HISTORY STUDIES
2614
Volume 12
Issue 5
October
2020

[76] *BOA. İ. MVL*. 135/3689, 2 Mart 1849 (1265 R 7).
[77] *BOA Meclis-i Vâlâ, Meclis-i Vâlâ Evrakı, (BOA. MVL.)*, 245/1, 12 Aralık 1851 (1268 S 17).
[78] *BOA. HR. MKT*. 221/81, 1 Aralık 1857 (1274 R 13); *BOA İrade, Dahiliye, (BOA. İ. DH.)*, 257/15878, 9 Eylül 1852 (1268 Za 24).
[79] *BOA Mâbeyn-i Hümâyûn, İrâdeleri, (BOA. MB. İ.),* 6/5, 29 Ağustos 1851 (1267 Za 2).; Sonyel, agm, s. 360.

Sayda özelinde tabiiyet konusunda ihtilaf yaratanlar büyük ölçüde Yunanlılar olmuştur. Bunlarla birlikte özellikle himaye edilen güruhun sözleşmelere ve kamu nizamına uygun şekilde sınırlandırılması gerekmiştir. Ayrıca himayelilerin zimmetlerinde önemli miktarda vergi borcu olup, bu borç tahsil edilemediğinden malî açıdan ciddi bir zarar ortaya çıkmıştır. Bu nedenle tefrik-i tebaa uygulamasına yeniden başlanması; eyalette bulunan ve Yunan olarak tanınan kişilerin nerede doğdukları ve Yunan tabiiyetini hangi unsurlara dayanarak iddia ettikleri konusunda Yunan konsolosluğundan bir defter hazırlaması istenmiştir. Defterlerin hazırlanmasının ardından da Yunan olduğu belirtilen kişilerin tek tek Yunanistan'da mı yoksa Osmanlı topraklarında mı doğdukları, Yunanistan'da doğmuşlarsa ne zamandır Osmanlı topraklarında ikamet ettikleri, Osmanlı Devleti'nde doğmuşlarsa köken olarak Yunanistan'dan gelen bir aileden mi yoksa Osmanlı kökenli bir aileden mi oldukları, ne zamandan beri Yunanlılık iddiasında oldukları, bunu ispat edecek herhangi bir vesikasının bulunup bulunmadığı, üzerlerinde herhangi bir emlakın olup olmadığı ve ne işle meşgul olduklarının belirlenerek defterin tamamlanmasına çalışılmıştır. Verilen defterin haricinde Yunanlılık iddiasında olanların iddialarının kabul edilmemesi ve Osmanlı tebaasının gereklerini yapmaya mecbur edilmeleri kararlaştırılmıştır[80].

Tefrik-i tebaa uygulamasının gerekçelerinden birisi de emlak ve arazinin ecnebilerin tasarrufunda temerküz etmesi olmuştur. Bu anlamda bir örnek; Ayvalık, Marmara ve Cunda adalarında yaşanmıştır. Bu bölgede bulunan emlak, bağ, bahçe ve değirmenlerin büyük bir kısmı Rus tüccarından Zeharov ile Rum Patriği'nin tasarrufuna geçmiştir. Bunlardan başka başta Nemçe, Rusya, Eflak, Sisam ve Yunan olmak üzere birçok kişi de yabancı devlet tebaası oldukları iddiasıyla cizye vermeyi reddetmişlerdir. Bunlardan bir kısmı sahip oldukları gemilere yabancı devletlerin bayraklarını çekmişlerdir. Bunun üzerine bölgenin ıslah edilmesi ve tefrik-i tebaa maddesinin bölgede uygulanması için Tercüme Odası'ndan birisinin görevlendirilmesine karar verilmiştir. Adı geçen adalardan Cunda'nın ziraat bölgesi olan Ceylan Adası'nda halk, Yunan isyanı sırasında Yunan tabiiyetine geçerek adayı boşaltmıştır. Bunun üzerine Midilli Adası kaymakamı adayı kendi üzerine geçirmiştir. Ada halkı sonradan Osmanlı tabiiyetine geçerek evlerine döndüklerinde arazilerini kaymakamdan kendi aralarında topladıkları 15 bin kuruşla geri alabilmişlerdir[81].

Osmanlı ekonomisinin maddi kısıtları ve tefrik-i tebaa amacıyla ayrılan tahsisatın yetersizliği süreci zorlaştıran başka bir unsur olmuştur. Tefrik-i tebaa maddesinin icrası amacıyla ülkenin farklı bölgelerinde görevlendirilen memurlar bu süreçte yol, ikamet vb. birçok masrafı kendi ceplerinden karşılamak zorunda kalmış; birçoğu bu nedenle önemli miktarda borçlanmıştır. Bunlardan Şam-ı Şerif'te tefrik-i tebaa maddesinin icrası için görevlendirilen Tevfik Bey, maaşı zaruri masraflarını ancak karşılayabildiğinden 15 bin kuruş kadar borca girmiş; kendisine borcunu hafifletebilmek amacıyla hazineden 5 bin kuruş ihsan olarak verilmiştir[82]. Rumeli'de oldukça geniş bir alanda tefrik-i tebaa faaliyetlerini yürüten Sami Efendi de, Selanik Valisi'ne yazdığı yazıda bu geniş alanda yol masrafı için kendisine ayrılan harcırahın yeterli olmakla birlikte Tanzimat hükümleri gereğince kimseden ücretsiz bir hizmet almadığını, 80 saatlik mesafede deniz ve kara yolu ile yaptığı yolculuklara ilaveten, gittiği yerlerdeki konaklama ve casusların istihdamı için yaptığı harcamaların kendisine tahsis edilen meblağı aştığını ve hatta 15 bin kuruş kadar borçlandığını ifade ederek destek istemiştir[83].

HISTORY STUDIES
2615
Volume 12
Issue 5
October
2020

[80] *BOA. HR. MKT*. 236/13, 26 Nisan 1858 (1264 N 12).
[81] *BOA. İ. MVL*. 192/5835, 3 Aralık 1850 (1267 M 28).
[82] *BOA Bab-ı Asafi, Amedi Kalemi (BOA. A. AMD.)*, 26/14, 29 Kasım 1850 (1267 M 24).
[83] *BOA. İ. HR.* 46/2188, 11 Temmuz 1848 (1264 Ş 9).

1897 yılında Osmanlı – Yunan Savaşı ile birlikte iki devlet tebaasının tefrikine ilişkin faaliyetler yeniden canlanmış; bu amaçla Tefrik-i Tebaa-yı Yunaniye komisyonu teşkil edilmiştir. Komisyonun işleri yoğunlaştıkça tabiiyet kaleminden yeni görevliler ile kadrosu genişletilmiştir. Haliyle bu durum komisyonun masraflarının da artmasına neden olmuş; komisyonun cari harcamalarını dahi finanse etmekte zorlanması üzerine Zabtiye Dairesi'nin olağanüstü tahsisatına 100 bin kuruş zam yapılmıştır. Savaş sırasında da Yunan konsolosu tarafından Osmanlı tebaası oldukları halde bazı kişilere Yunan pasaportu dağıtılmıştır. Osmanlı Devleti bu durumun yürürlükte olan kaidelere aykırı olduğunu iddia ederek; engellenmesi için girişimlerde bulunmuştur. İki ülke arasındaki savaş halinin müttefik devletlerin aracılığı ile sona ermesiyle birlikte komisyonun devamına gerek kalmadığı gerekçesiyle görevi sonlandırılmıştır. Fakat süreç bununla sona ermemiş; 20. yüzyılın başlarında iki devlet tebaasının tefriki işi devam etmiştir. Özellikle Ayvalık'ta tabiiyet sorununun umulduğu şekilde çözüme kavuşturulamaması üzerine Yunan Sefiri tarafından Osmanlı makamlarına iki devlet arasında bir tabiiyet sözleşmesinin imzalanması ve bu işin tek taraflı olarak sürdürülmesi mümkün olmadığı için sefaretin de sürece dahil edilmesi önerilmiştir. Fakat Osmanlı yönetimi, bu tür bir sözleşmenin hazırlanması ve imzalanması işi zaman gerektireceği ve tabiiyetten kaynaklanan ihtilaf nedeniyle sıkıntılar gün be gün arttığı için tefrik-i tebaa işini yerel komisyonlar vasıtasıyla yürütmeye devam etmiştir[84].

Sonuç

Osmanlı Devleti'nde tefrik-i tebaa uygulaması, birçok milletten müteşekkil olan devletin gerileme dönemindeki nüfus ve toprak kayıplarına ve her ne kadar 19. yüzyıl merkeziyetçiliğin arttığı bir dönem olarak bilinse de devlet ile tebaa arasındaki bağların tebaa olmayanlara tanınan kapitülasyon, himaye ve benzeri imtiyazlar nedeniyle çözülmesine bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Askerlik, mülkiyet, miras ve vergi gibi toplumsal, ekonomik, malî, hukuki ve siyasi alanın temel bileşenlerini etkileyen bu uygulama ile devlet, bünyesindeki farklı milletler arasındaki ihtilafları gidermeye, farklı devletlerin kendi tebaası üzerindeki etkisini bertaraf etmeye, devlet hukukunu ve malî yapısını muhafaza etmeye ve geliştirmeye çaba göstermiştir.

Tefrik-i tebaa uygulaması aynı zamanda devletin 18. yüzyıldan beri takip ettiği ve Tanzimat reformları ile hızlanan ve karmaşıklaşan Batılılaşma serüveninin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Uygulama, tebaadan vatandaşlığa geçiş sürecinde devlet ile tebaası arasındaki çok yönlü ilişkileri belirleyen tabiiyet, arazi, pasaport ve askere alım nizamnameleri gibi bürokratik yapılanma ve düzenlemelerle yakından bağlantılıdır. Uygulamanın icrasında devlet, kendi bürokratik deneyim ve derinliğinden yararlanmak amacıyla devlet kadrosundan istifade etmeyi amaçlamışsa da karşı karşıya olduğu iç ve dış suiistimallere bağlı olarak uluslararası kamuoyunun desteğini alabilmek adına yabancı devlet sefaretleri ile müşterek komisyonlar teşkil etmiştir. Yunan, örneği üzerinden gerçekleştirilen bu çalışma ile de tefrik-i tebaa uygulamasının gerekçeleri, sürecin işleyişi ve karşı karşıya olunan zorluklar çerçevesinde merkezi yönetimin gösterdiği reaksiyon ele alınmıştır.

Tefrik-i tebaa uygulaması çok uluslu bir imparatorluğun son dönemlerinde yaşadığı çok boyutlu çözülmenin önemli bir göstergesidir. Ekonomik ve askeri kayıplara bağlı olarak egemenlik sahası giderek daralan devletin, kendi tebaasına başka bir devletin sunduğundan daha müreffeh koşullar sunamamasından ve benzer şekilde başka devletlerin Osmanlı tebaasına, tabi olduğu devletin sunduğundan daha avantajlı koşullar sunabilmesinden kaynaklanan demografik

[84] *BOA. BEO.* 950/71220, 11 Mayıs 1897 (1314 Z 9); *BOA. BEO.* 1001/75032, 2 Eylül 1897 (1315 R 4); *BOA. MV.* 116/96, 11 Ağustos 1907 (1325 B 2); *BOA. HR. UHM.*, 397/39, 9 Ocak 1898 (1315 Ş 15); *BOA. HR. TH.* 231/21, 5 Ağustos 1899 (1317 Ra 27).

HISTORY STUDIES
2616
Volume 12
Issue 5
October
2020

hareketlilik bu uygulamanın icrasını zorunlu kılan temel bir gerekçedir. Osmanlı Devleti, bu sürece uzun bir süre direnmiş; ecnebi tüccara iç pazarda kendi tebaasından daha avantajlı bir konum tanımamaya çaba göstermiş, millet sistemini son döneme kadar etkin bir biçimde muhafaza etmeye çalışmış, askerlik sisteminde cizye vb. uygulamalarla adil olmaya çabalamış ise de Sanayi Devrimi'nin etkilerini en sert biçimde gösterdiği 19. yüzyılda bu çabalar başarıya ulaşamamıştır. Önceki dönemlerde farklı politik ve ekonomik amaçlar çerçevesinde Batılı ülkelere tanınan hak ve imtiyazlar, bu ülkelerin askeri ve ekonomik hükümranlığı ile birleşince Osmanlı Devleti'nin çağının gerisinde kalan tabiiyet anlayışına dayalı toplumsal dinamiklerini kendi çıkarları çerçevesinde dönüştürmeye başlamıştır. Tabiiyetin iktisadi, malî, askerî ve hukuki alanlardaki belirleyiciliği ölçüsünde bu dönüşümün etkileri de şiddetini arttırmıştır.

Dönemin kamu kaynaklarının ve organlarının mobilitesini ve etkinliğini kısıtlayan ulaştırma ve haberleşme teknolojisi altında uygulamanın başarısını ölçmek güç olsa da devletin Rum tebaasının tefrikinde uzun süreli ve yoğun bir çaba gösterdiği aşikârdır. Bununla birlikte uzun vadede devletin tefrik-i tebaa uygulamasında karşı karşıya kaldığı güçlükler ve edindiği deneyim çerçevesinde bu uygulamanın Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde takip ettiği Osmanlıcılık, Ümmetçilik ve Türkçülük gibi siyasi ideolojilerin hazırlık aşamasını oluşturduğu ileri sürülebilir. Rumların, iktisadî ve malî alanlarda devlet organizması içerisinde sahip olduğu önem çerçevesinde Helen Osmanlıcılığı görüşünün yer yer ortaya çıkması, Rum tebaasının Osmanlı Devlet ile ne ölçüde entegre olduğunu göstermesi açısından dikkat çekicidir. Dolayısıyla Rum tebaanın tefrikinin ulus devletleşme sürecinin bir uzantısı olarak Cumhuriyet Türkiyesi'nin kuruluşundan sonra da devam ettiği görülmektedir.

HISTORY STUDIES
2617
Volume 12
Issue 5
October
2020

Kaynakça

A. Basılı Eserler

BAĞIŞ, Ali İhsan, *Osmanlı Ticaretinde Gayrimüslimler*, Ekonomik ve Sosyal Araştırmaları: 6, Turhan Kitabevi, Ankara 1983.

BAYRAKTAR, Hilmi, "XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Halep Eyaleti'nde Yabancı Devlet Konsolosluklarının Himâyân Suiistimalleri", *Türk Dünyası Araştırmaları,* S. 124, Şubat 2000.

BEYDİLLİ, Kemal, "1828-1829 Osmanlı – Rus Savaşı'nda Doğu Anadolu'dan Rusya'ya Göçürülen Ermeniler, *Belgeler*, XIII/17, Ankara 1988.

BOOGERT, Maurits H. Van den, *The Capitulations and the Ottoman Legal System: Qadis, Consuls and the Beraths in the 18th Century*, Brill, Boston 2005.

BOZİS, Sula, *İstanbullu Rumlar*, İstanbul Üniversitesi Bilgi Yayınları, İstanbul 2011.

BOZKURT, Gülnihal "ABD Vatandaşlığı İddiasında Bulunan Osmanlı Vatandaşlarına Dair Bazı Amerikan Belgeleri", *Prof. Dr. Jale G. Akipek'e Armağan,* Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Konya, 1991, s. 177 – 189.

BUZPINAR, Ş. Tufan, "Suriye'ye Yerleşen Cezayirli Muhacirlerin Tabiiyeti Meselesi (1847 – 1900), *İslam Araştırmaları Dergisi*, S. 1, 1997, s. 91 – 106.

ÇİÇEK, Kemal "Osmanlı Devletinde Yabancı Konsolosluk Tercümanları", *Tarih ve Toplum,* C. 25, S. 146, 1996, s. 17 – 23.

EKİNCİ, İlhan, "Hacı David Vapur Kumpanyası ve Amerikan Boykotu", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 9, İstanbul, 2003, s. 53 – 78.

FUAD, Mahmud, *Tabiiyyet*, Trans. Cihan Osmanoğlu, Derin Yayınları, İstanbul 2006.

GORDON, Leland James, *American Relations with Turkey, 1830 – 1930, An Economic Interpretation*, Philadelphia, 1932.

GÜLSOY, Ufuk, *1828-1829 Osmanlı – Rus Savaşı'nda Rumeli'den Rusya'ya Göçürülen Reaya*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1993.

HALAÇOĞLU, Yusuf, "Yunanistan'ın Osmanlı Devleti'ne Karşı Takip Ettiği Siyaset (1885-1918)", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S. 6, Haziran 1980, s. 14 – 25.

İNALCIK, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, I. Cilt: 1300 – 1600*, Ed. Halil İnalcık ve Donald Quatert, Çev. Halil Berktay, Eren Yayıncılık, İstanbul 2000.

İNAN, Kenan, "Osmanlı Döneminde Yabancı Elçilik ve Konsolosluklarda Görevli Tercümanların Statüleri", *Tarih ve Toplum*, C. 26, S. 154, 1996, s. 4 – 9.

İPEK, Nedim, *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*, Serander Yayınları, Trabzon 2006.

KARPAT, Kemal H., *Osmanlı'da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma*, İmge Kitabevi, İstanbul 2006.

KOCABAŞOĞLU, Uygur, *Majestelerinin Konsolosları: İngiliz Belgeleriyle Osmanlı İmparatorluğu'ndaki İngiliz Konsoloslukları, (1580-1900)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.

KORKUT, Levent, "Siyasi Kimlik Olarak Vatandaşlık: Türkiye'de ve Dünya Devletlerinde Anayasal Vatandaşlık Tanımları", *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 1, S. 2, 2015, s. 5 – 41.

KURT, Songül Keçeci, "Osmanlı Devleti'nde Ecnebilerin Esnaflığı Meselesi (1838-1861)", *History Studies*, C. 9, S. 3, 2017, s. 141-166.

MASTERS, Bruce, *Christians and Jews in the Ottoman Arab World of the Roots of Sectarianism*, Cambridge University Press, Cambridge 2001.

MEHDİ, Fraşerli, *Osmanlı Devleti'nde Kapitülasyonların Uygulanışı*, Haz. Fahrettin Tızlak, Isparta 2008.

MEYER, James H., "Immigration, Return, and the Politics of Citizenship: Russian Muslims in the Ottoman Empire, 1860 – 1914", *International Journal of Middle East Studies*, C. 39, S. 1, s. 15 – 32.

MOURADIAN, Claire, "Batılı Güçler Nezdinde Önemli Bir Koz: Hristiyanlar", *Kudüs, 1850 – 1948*, Haz. Catherine Nicault, Çev. Estreya Seval Vali, Dünya Şehirleri Dizisi 3, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2001.

ORHONLU, Cengiz, "Yunanistan'ın Osmanlı Devleti'ne Karşı Takip Ettiği Siyaset (1866-1885)", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S. 6, Haziran 1980, s. 5 – 13.

ORTAYLI, İlber, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Cedit Neşriyat, 3. Baskı, Ankara 2008.

ÖZİL, Ayşe, *Anadolu Rumları, Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Dönemi'nde Millet Sistemini Yeniden Düşünmek*, Çev. Ali Özdamar, Kitap Yayınevi, İstanbul 2006.

PAMİR, Aybars, "Kapitülasyon Kavramı ve Osmanlı Devleti'ne Etkileri", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 51, S. 2, 2002, s. 79 – 119.

PINAR, Hayrettin, "Osmanlı – Yunan Krizi ve 1869 Paris Konferansı", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 16, 2012, s. 133 – 172.

HISTORY STUDIES
2618
Volume 12
Issue 5
October
2020

SAMUR, Sabahattin "Osmanlı Devleti'nde Cezayir Göçmenleri ve Abdülkadir El-Cezayirî", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 8, 1992, s. 141 – 158.

SERBESTOĞLU, İbrahim, "Zorunlu Bir Modernleşme Örneği Olarak Osmanlı Tabiiyet Kanunu", *OTAM, Journal of The Center for Ottoman Studies*, S. 29, 2011, s. 193 – 214.

SERBESTOĞLU, İbrahim, "Balkan Savaşları ve Tabiiyet Sorunu", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXVIII/2, 2013, s. 471 – 486.

SERBESTOĞLU, İbrahim, *Osmanlı Kimdir? Osmanlı Devleti'nde Tabiiyet Sorunu*, Yeditepe Kitabevi, İstanbul 2014.

SONYEL, Salahi R., "Osmanlı İmparatorluğu'nda Koruma (Protege) Sistemi ve Kötüye Kullanılışı", *Belleten*, S. 213, 1991, s. 359 – 370.

TABAKOĞLU, Ahmet, *Türkiye İktisat Tarihi*, Dergah Yayınları, İstanbul 2015.

TÖRE, Nazlı, "Değişen Dünyada Vatandaşlık", *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, S. 10, 2017, s. 553-595.

TUNAYA, Tarık Zafer, *Hürriyetin İlanı İkinci Meşrutiyet'in Siyasi Hayatına Bakışlar*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2004.

TUNCER, Hüner, *Doğu Sorunu ve Büyük Güçler (1853 – 1878), Osmanlı'nın Kader Yılları*, Ümit Yayıncılık, 1. Baskı, Ankara 2003.

TURGAY, A. Üner "Trade and Merchants in Nineteenth – Century Trabzon: Elements of Ethnic Conflict", *Christians & Jews in the Ottoman Empire*, C. 1, Ed. Bernard Lewis ve Benjamin Braude, Holmes & Meier Publishers Inc., London 1982, s. 287 - 318.

VOLKAN, Vamık D. ve ITZKOWİTZ, Norman *Türkler ve Yunanlılar Çatışan Komşular*, Çev. Banu Büyükkal, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2002.

YAYLA, Atilla, *Siyaset Teorisine Giriş*, Liberte Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2003.

B. Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)[*]

Bab-ı Âli Evrak Odası, Bab-ı Âli Evrak Odası Evrakı

Bab-ı Asafi, Amedi Kalemi

Bab-ı Asafi, Divan-ı Hümayun Kalemi

Cevdet, Dahiliye

Dahiliye Nezâreti, İdare

Dahiliye Nezâreti, Mektubî Kalemi

Dahiliye Nezâreti, Tesrî-i Muamelat ve Islahat Komisyonu Muamelat

Hariciye Nezâreti, Hukuk Müşavirliği İstişare Odası

Hariciye Nezâreti, İdare

Hariciye Nezareti, Mektubî Kalemi

Hariciye Nezâreti, Siyasi Kalemi

[*] Belge kodları metin içerisinde gösterilmiştir.

Hariciye Nezâreti, Tahrirât-ı Hariciye Odası

Hariciye Nezâreti, Umûr-ı Hukûk-ı Muhtalita Müdüriyeti

Hatt-ı Hümâyûn

İrâde, Dahiliye

İrâde, Eyalet-i Mümtaze Yunanistan

İrâde, Hâriciye

İrâde, Meclis-i Vâlâ

İrâde, Mesail-i Mühimme

Mâbeyn-i Hümâyûn, İrâdeleri

Meclis-i Vâlâ, Meclis-i Vâlâ Evrakı

Meclis-i Vükela, Meclis-i Vükela Mazbataları

Sadâret, Mektubî Kalemi Evrakı

Sadâret, Mektubî Kalemi Meclis-i Vâlâ Evrakı

Sadâret, Mektubî Kalemi Umum Vilâyât

Şûrâ-yı Devlet

Zabtiye Nezareti Evrakı

HISTORY STUDIES
INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY
2620

Volume 12
Issue 5
October
2020